№ 137 ՇԱԲԱԹ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 23 **1896** ՇԱԲԱԹ ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 23 № 137

ՔՍԱՆՉՈՐՍԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբ. Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».
Տելեֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ

Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻԿԱՅ **1897** ԹՒԱԿԱՆԻ

25-ՐԴ ՏԱՐԻ „ՄՇԱԿ“ 25-ՐԴ ՏԱՐԻ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

Կը հրատարակվի Թիֆլիսում, նոյն դիրքով, նոյն պրօգրամայով և նոյն ուղղութեամբ: Մենք առնում ենք սեփական հեռագիրներ:

«ՄՇԱԿԻ» տարեկան գինը թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում 10 րուբլի է, տասն և մէկ և տասն ամսվանը՝ 9 ր., ինն և ութ ամսվանը՝ 8 ր., եօթ ամսվանը՝ 7 ր., վեց ամսվանը՝ 6 ր., հինգ ամսվանը՝ 5 ր., չորս ամսվանը՝ 4 ր., երեք ամսվանը՝ 3 ր., երկու ամսվանը՝ 2 ր., մի ամսվանը՝ 1 րուբլի:

«ՄՇԱԿԻՆ» գրվել կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ (Бազարնայա և Бարօնսկայա փողոցների անկիւն):

Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿԻՆ» գրվելու համար, և առհասարակ նամակներ և ծրարներ ուղարկելիս, պէտք է դիմել հետևեալ հասցէով. ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».

Յայտարարութիւններ ընդունվում են թէ հայերէն, թէ ռուսերէն և թէ օտար լեզուներով. բառին վճարվում է 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Որին հաւատանք.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Փոքրիկ նամակ մեր գրողներին. Անպատրաստ ժողովուրդ. Վանահայր և միաբան. Սավիցկու զեկուցումը իրաւագիտական ընկերութեան դահլիճում. Նամակ Շուլավերից. Նամակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Նամակ Ամերիկայից. Նամակ Հնդկաստանից.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Մոռացված սկզբունք.

ՈՐԻՆ ՀԱՒԱՏԱՆՔ

—

Ռուսաց շատ լրագիրներ այս օրերս, մեֆիստոֆելեան ժպիտը երեսին, արտատպեցին մի անսպասելի, բայց ճիշդ որ տաղանդաւոր կերպով գրված յօդուած իշխան Մեշչերսկու „Гражданинъ“ լրագրից: Այդ յօդուածով, յետադէմ լրագիրը, մի անարատ պատանու յատուկ ոգևորութեամբ, յիշում է 60-ական թւականները, և այն ազատամիտ, մեծ րէֆօրմները, որոնք Ալէքսանդր II-ի շնորհով առանձին փայլ տուեցին ռուսաց մտաւոր պատմութեան մէջ՝ արեգակի նման փայլուն այդ թւականներին: Լրագիրը դիմում է պատերխական ոճերին և սրտի խորքից ներբողներ կարդալով մեծ րէֆօրմներին և նրանց հետ կապված իդէալական ոգևորութեան տարիներին, նշանաւոր ռուս գրողների հրապարակ հանած գաղափարներին, դառն արտասուքներ է թափում շրջապատող թմրութեան վրա, ողբում է „կարիերիստ“, բարոյական անկման հասած ռուս ինտելիգենցիան, տեսնելով դրա մէջ մի մահաբեր դժբաղդութիւն, մայլ ապագայի հաստատ նշաններ...

Եւ այդ բոլորը ասում է „Гражданинъ“ լրագիրը, իր յետադէմ՝ ճորտական Ռուսաստանին միայն սազական գաղափարներով յայտնի իշխան-խմբագիրը, նա, որ իր ամբողջ խելքը, իր գրչի ամբողջ ոյժը երկար տարիներ գործ է դրել միայն մի բանի վրա,—ցեխոտել այն բոլորը, ինչ որ կազմում է վաթսունական թւականների ալը, Ալէքսանդր II կայսրի մեծութեան պատուանդանը, Ռուսաստանի մտաւոր շարժման, ռուսաց գրականութեան պարծանքը, փառքը, ապագան...

Արդ, հարցնում ենք, որի՞ն հաւատանք: Կոկորդիլոսեան արտասուքների՞ն, որ այնքան աղմկալի կերպով թափում է ռուս լրագիրը մտաւոր երևոյթների վրա, թէ այն կատաղի պաշտպանութեան, որ նա միշտ ցոյց է տուել այն բոլորին, ինչ որ հնացած է, փտասակար և անպատուաբեր կուլտուրական Ռուսաստանի համար: Որի՞ն հաւատանք: Արտասուքի՞ն, թէ հայհոյանքներին: Ո՞րն է ճշմարիտը և անկեղծը,—կատաղի հայհոյա՞նքը, տարիների ընթացքում չընդհատվող յարձակումնե՞րը, թէ երբեմն-երբեմն անսպասելի կերպով երևան եկող վիշտը, ցաւը, ախ ու վախերը...

Մեր կարծիքով՝ ոչ մէկին, ոչ միւսին: Կեղծ և զզուելի է այդպիսի հրապարակախօսի թէ ողբը և թէ պաշտպանութիւնը, թէ հայհոյանքը և թէ արտասուքը:

Ահա այդ է պատճառը, որ փոփոխամիտ մամուլը չէ ազդում, այլ միայն զզուանք է պատճառում: Նրա արտասուքը չէ յուզում ընթերցողի սիրտը, ոչ էլ նրա հայհոյանքն է ցնցում հասարակութեան ջղերը: Նա միայն մի զգացմունք է առաջ բերում.—հեգնութիւն, և արհամարհական ժպիտ...

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՓՈՔՐԻԿ ՆԱՄԱԿ ՄԵՐ ԳՐՈՂՆԵՐԻՆ

—

Նոր վերադարձած գաւառից, իբրև մի համեստ զինուոր հայոց գրականութեան, թոյլ եմ տալիս ինձ, հրապարակով մի քանի խօսք ուղղել մեր գրական գործողներին, ինչպէս արձագանք այն տպաւորութիւնների, որ ես ըստացայ Թիֆլիսից դուրս, գաւառի մէջ: Ես չեմ կարող ասել, ի հարկէ, որ իմ խօսքերը արտայայտութիւն են ամբողջ գաւառի, քանի որ մեր գաւառական կեանքի սահմանները շատ լայն են, իսկ ես եղայ միայն մի քանի տեղեր: Բայց այն, ինչ որ լսեցի և նկատեցի, բացառիկ կարծիքներ չեն, այլ ընդհանուր տպաւորութեան արտայայտութիւններ...

Գաղտնիք չէ ոչոքի համար, որ մեր գաւառներում, ուր չը կայ ոչ հասարակական լայն կեանք, ոչ էլ տեղական մեծ խնդիր, ուր ժողովրդի առօրեայ չարքաշ կեանքի մէջ մի թատրօնական ներկայացում տալը, մի փոքրիկ գրադարան կազմելը, կամ որ և է ծխական դպրոց պահելը՝ արդէն ինքն ըստ ինքեան հասարակական մեծ գործեր են համարվում,—այդպիսի պայմանների մէջ, բնականաբար, որ և է մտաւոր փոքրիկ կենտրօն, ինչպէս է, օրինակ, Թիֆլիսը՝ հսկայական ազդեցութիւն ունի գաւառի վրա, և այդ կենտրօնին յառած իր աչքերը՝ ամբողջ գաւառը այնտեղից է սպասում ղեկավարող ձայների, ոգևորող նշանների և ամեն տեսակ նորութիւնների...

Այդպիսի պայմանների մէջ Թիֆլիսի գրական աշխարհը, մամուլը մեծ տեղ է բռնում գաւառացու մտաւոր կեանքի և աշխարհահայեցողութեան մէջ: Նրան է հետևում գաւառացին, նրանից է սպասում ղեկավարութիւն, նրա էջերի, նրա գործողների մէջ է փնտռում նա իր ոգևորութեան աղբիւրը...

Բայց ինչ ենք տեսնում: Մի կողմից մի անարատ ոգևորութիւն, անզուսպ հետաքրքրութիւն, իսկ միւս կողմից հիասթափման նշաններ, շատ անգամ կատարեալ հիասթափութիւն: Ոգևորութիւն դէպի գրականութիւնը, հետաքրքրութիւն դէպի մամուլը, իսկ հիասթափումն դէպի գրականութեան և մամուլի շատ գործիչները, դէպի այն անձինք, որոնք կանգնած են հայոց գրականութեան ասպարէզի վրա:—Գաւառացի ընթերցող դասակարգը բաւական մօտիկ ծանօթ է այն ընդհանուր պ ա ռ ա կ տ մ ա ն, որ տիրում է հայոց գրական գործողների շրջանում և գիտէ,

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄՈՌԱՑՎԱԾ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ

I

Երեսուն և ութ տարի առաջ, 1859 թւին, Դարվին հրատարակեց «Տեսակների ծագումն» անունով իր հռչակաւոր աշխատութիւնը: Դրա մէջ լուսաւորված աշխարհը գտաւ բոլորովին նոր, անողորմ պարզ և դրական բանաձև—«գոյութեան կռիւ»: Այս երկու խօսքով բնութիւնը իր անհեղ գաղտնիքը բաց արաւ, մի հրաշալի, այլչեցնող պատմութիւն սկսեց, որի երկարութիւնը միլիօնաւոր տարիներով էր չափվում: Այդ պատմութեան քարոզած միակ ճշմարտութիւնն այն էր, որ աշխարհի վրա կեանքը որ և է կատարելագործութիւն, որ և է երջանկութիւն չէր գտնի, եթէ միշտ և անդադար տեղի չունենար նրա մէջ մի հսկայական ու անողոք կռիւ: Կռիւ, որ կեանքը պահպանելու համար է. կռիւ, որ հարկադրում է անհատին գործ դնել իր ամբողջ ֆիզիքական և մտաւոր ոյժերը՝ մի կտոր հաց, օրվայ ապրուստ գտնելու համար: Կռւի մէջ յաղթութիւնը, իհարկէ, զօրեղին է պատկանում. ուստի երջանիկը նա է, ով զօրեղ է: Իսկ թոյլը, անզօրը պիտի զոհ դառնայ ուժեղին, ոչնչանայ, հեռանայ ասպարէզից:

Օրէնքը խիստ է, բացառութիւն չէ ճանաչում: Նա ամբողջ աշխարհի հրամանատարն է: Նա մեծարում է ոչնչացնող ոյժը, նա բնութեան մէջ ամենանախիրական, ամենահաստատ դրութիւն համարում է զօրեղի իրաւունքը: Կենդանական աշխարհը—դա պատերազմի դաշտ է աշխարհի առաջին օրից սկսած: Բնութեան խորհուրդը—աստիճանաբար զարգացումն է, որ ամենաստորին դրութիւնից բարձրացնում է օրգանիզմը դէպի կատարելագործութեան գագաթը: Միա՛կ միջոցը, որ տուել է բնութիւնը այդ խորհուրդը գործադրելու համար, գոյութեան կռիւն է: Մարդը անասնական դրութիւնից դուրս եկաւ և հասաւ քաղաքակրթութեան այժմեան աստիճանին միայն այն պատճառով, որ նրան հարկաւոր էր կուշտ պահել իր փորը, զոհ չը գնալ սովին: Բոլոր արդիւնագործութիւնների հայրը սովն է: Եւրօպայի այժմեան զօրաբանակները իրանց կազմակերպութեան սկիզբը առել են այն անյիշելի դարերից, երբ նախնական մարդը հարկադրված էր իր անձը ապրեցնելու համար կատաղի կռիւ մղել իրան շրջապատողների դէմ, և այդ նպատակով հնարում էր դաժան կռիւը հեշտացնող գործիքներ, զէնքեր: Եւ կռւի մէջ մարդը երկրի վրա ապրող բոլոր գազանների ցեղակիցն է: Ուժեղ գազանը ուտում է թոյլին. այդ նրա իրաւունքն է. զրկել նրան այդ իրաւունքից անհնարին է, որովհետև այդ դէպքում մեր գեղեցիկ աշխարհը գոյութիւն չէր ունենայ, ամենքը կը կոտորվէին սովից: Այդպէս և մարդը: Ճնշելով թոյլին, խլելով նրանից իր գոյութեան համար անհրաժեշտ բարիքները, զօրեղը վարվում է այնպէս, ինչպէս անկողմնապահ, կենսատու բնութիւնն է հրամայում: Զօրեղը պարտաւոր է այդպէս անել. ջնջելով, կլանելով թոյլերին, նա աշխարհի բարերարն է դառնում, որովհետև այդպիսով կատարելագործում, ազնուացնում է իր դասակարգը, որ աւելի և աւելի նոր, թարմ ոյժեր է մտցնում գոյութեան կռւի մէջ, իսկ դրանով նպաստում է, որ կռիւը դառնայ աւելի կատաղի, աւելի անողորմ, հետևաբար և աւելի օգտակար՝ առաջադիմութեան համար:

Եւ այսպէս, կռիւ ու կռիւ: Սա է գոյութեան սկզբի և վերջին խօսքը:

Դարվինի այս թէօրիայի դէմ զինվեց գիտութիւնը, զինվեց և ավելոր բարոյագիտութիւնը, որ դարերի ընթացքում փախում էր մարդու ականջին թէ նա մի առանձին ստեղծագործութիւն է, ազգակցութիւն ունի աստուածների հետ և կառավարվում է բոլորովին բացառիկ օրէնքներով: Սակայն «գոյութեան կռիւը», ինչպէս և ամեն մի մեծ ճշմարտութիւն, որ յանկարծ յայտնվում է, սկզբում միայն չփոթութիւն պատճառեց մտքերին: Նա չոչնչացաւ, որովհետև բնութեան օրէնք էր: Եւ ժողովրդականացաւ մի կարճ միջոցում: Գիտնական ոչ մի թէօրիա գուցէ այնքան հեշտ և արագ չէ մատչելի դառել ընդհանրութեան, ինչպէս Դարվինի հռչակաւոր թէօրիան: Ուշադրութիւն չը դարձնելով, որ գիտնականների կաբինէտներում դեռ շարունակվում են վէճերը այդ նոր ճշմարտութեան առիթով, կեանքը ընդունեց նրան իբրև անսխալ իդէալ: Նա դարձաւ հանրութեան նշանաբան:

II

Ինչու:

Մինչև այդ էլ մարդը պաշտում էր մի և նոյն սկզբունքը: Նա անխնայ գործադրում էր զօրեղի իրաւունքը, ոչնչացնում էր իր նմանին՝ իր փորը կուշտ պահելու համար: Նա այդ անում էր, հպատակվելով այն պարկերին, որ տարածում էր նրա երակների մէջ գազանային արիւնը, հին, շատ հին ժամանակներից՝ իր նախահօրից ստացած այդ ժառանգութիւնը: Անում էր բնազդամբ, անտեսանելի դրդիչների թելադրութեամբ. թէև խղճի ձայնը միշտ նրան ասում էր թէ դա մեղք է: Մեղքը գործվում էր, որովհետև մեղքն էլ օրէնք է դառնում, երբ ապականում է ընդհանրութիւնը: Եւ ոչ մի դժոխք, ոչ մի անդրգերեզմանային տանջանք չէր կարող սարսափ ազդել, քանի որ յանցանքը ընդհանուր էր, և անյաջող ու անհեղ դատաստանը պիտի դատապարտէր ամենքին:

Ահա այդ կռւողներին օգնութեան հասաւ գիտութիւնը: Դարվինի հանճարեղ թէօրիան գիտութեան հեղինակաւոր խօսքով օրինականացնում էր հզօրի իրաւունքը: Եւ որովհետև գիտութիւնը վաղուց մի ջախջախող մարտ էր մղում ընթացիկ բարոյական հասկացողութիւնների դէմ, ուստի քաղաքակիրթ մարդկութիւնը նոյն իսկ իր չահի համար անցաւ գիտութեան կողմը, լաւ իմանալով, որ եթէ բարոյագիտութիւնը դատապարտէ, գիտութիւնը միշտ կարդարացնէ նրան:

Ահա թէ ինչպէս «գոյութեան կռիւը» դուրս եկաւ գիտնականների կաբինէտներից և տարածվեց ամեն կողմ: Աշխարհը օրհնում էր նրան և գտաւ: Տասն պատուիրանքները պաշտօնապէս չը ջնջվեցին, բայց նրանց փոխարէն մարդու սրտին աւելի մօտիկ մի սեղ հրային տառերով արձանագրվեց այս բառը—կռիւ: Դա գազանային յատկութիւնների նւիրագործութիւնն է: Դա դժոխք է, բայց ոչ միայն արդար, այլ և միանգամայն անհրաժեշտ դժոխք, որի համար չը կայ մի այլ արդարութիւն բացի այն միակ արդարու-

թէ իսկապէս այդ պատակաման սկզբնապատճառները, մեծ մասամբ, գաղափարական, հասարակական չեն, այլ բուն անձնական, ուրեմն և շատ ստոր ու կեղտոտ. և բնական է, որ նոյն գաւառացի ընթերցողը սկսում է թերահաւատ դառնալ դէպի գրական գործողները, հիասթափուել այն մարդկանց վերաբերմամբ, որոնք իրանց ձեռքին բռնած ունեն աշխարհի զէնքերից ամենաազնիւ զէնքը—գ ր ի չ ը, բայց որոնց կեանքը մի փայլուն հերքումն է այն բոլորի, ինչ որ գրում են, ինչի որ հրապարակով ծառայում են…

Ահա գաւառացի ընթերցողը կարդում է դիցուք որ և է խմբագրի անվերջ ոդերը՝ յանուն եկեղեցու և ընտանիքի, բայց անկարող է թաքցնել իր ժպիտը, իմացած լինելով, որ դա մի դ ի մ ա կ է: Ահա նա աչքի է անցնում մի ուրիշի անվերջ խոստումները, յանուն «բարւոյ, գեղեցկի և ճշմարտի», բայց նրա դէմքը անմիջապէս մի կատաղի արտայայտութիւն է ընդունում, որովհետև գիտէ, որ այդ «բարւոյ, գեղեցկի և ճշմարտի» տակ թաքնված է սոսկ մի չարչի, մի գրական աֆերիստ: Ահա վերջապէս նա կարդում է զանազան հեղինակների, մամուլի էջերում երևացող գրողների անունները, փափագ ունի ոգևորուել այդ անուններով, հաւատալ նրանց. բայց, աւաղ,—հեռաւոր ընթերցողի ականջին հասնում են փաստերը, երևան է գալիս գրողը, հեղինակը իր իսկական դէմքով, և դիմակի տակից ներկայանում է գաւառացի ոգևորված ընթերցողին մի բարոյական հրէշ, մի փչացած մարդ, արժանի ընդ միշտ արտաքսվելու գրական ասպարէզից…

Եթէ մեր գրական ասպարէզում՝ մի Գրիգոր Արծրունի երկար տարիների մաքառումից և անազնիւ հակառակորդների ահագին լեգէոն ջարդելուց յետոյ՝ կարողացաւ այնպիսի դիւթական ազդեցութիւն գործել ամբողջ հայ աշխարհի վրա, դրա պատճառը, հաւատացնում ենք, միմիայն նրա տաղանդը, նրա անսպառ եռանդը չէր, այլ այն ն ե ր դ ա շ ն ա կ ո ւ թ ի ւ ն ը, որ կար նրա խօսքի և գործի մէջ, այն անխզելի կապը, որ կապում էր պուբլիցիստ-Արծրունուն մարդ-Արծրունու հետ: Նա մեռած է, և ուրեմն թող գէթ այժմ այդ օրինակելի մարդ-գրողի անունը ղեկավար լինի մեր գրական բոլոր գործիչների համար…

Գաւառը, այո, հաւատում է գրականութեան և մամուլի մեծ ոյժին և կոչման, բայց նա սկըսել է չը հաւատալ և թերահաւատութեամբ վերաբերվել դէպի գրական գործողների մաքրութիւնը, անկեղծութիւնը, դէպի նրանց խօսքի և գործի ներդաշնակութիւնը… Ընթերցող աշխարհը, պարոն գրողներ, շատ բան չէ պահանջում, այլ միայն մի բան,—որ գրողը ինքն էլ գործադրող լինի այն բոլորի, ինչ որ նա քարոզում և գրում է, ինչի համար նա այնքան թանաք և թուղթ է սպառում…

Խ. Մալումեան

ԱՆՊԱՏՐԱՍՏ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

III

Ներկայումս հարիւրաւոր տղաներ՝ և աղջիկներ անգործ թափառում են Իգդիրի փողոցներում: Աւելացրէք դրանց վրա և այն՝ ահագին բազմութեամբ՝ Թիւրքիայից փախած գաղթականներին, կին և երեխայ, որոնք շատ ծանր տպաւորութիւն են թողնում հետաքրքիր դիտողի վրա: Նոյնպիսի անգործ գաղթականներ, մեծ բազմութեամբ, կան և Իգդիրի շրջակայ հայ գիւղերում: Տեղացի անգործները յարմար բնակարան, հագուստ և սնունդ ունենալով՝ կը պաշտպանվեն և ոչ մի թշուառութիւն չեն առաջացնի, իսկ գաղթականների անտանելի դրութիւնը շուտով կը ստեղծի թշուառութիւնների աղբիւր և կը տարածվի ամեն տեղ: Աղքատութիւնից առաջացող անխուսափելի հիւանդութիւնները արդէն իրանց նշանները ցոյց են տալիս: Մեր հասարակութիւնը ըստ կարողութեան և հասկացողութեան՝ իր օգնութիւնը չէ զլանում գաղթականներին. բայց պէտք է խոստովանել, որ ամբողջ ընտանիքներ երկար ժամանակ հիւր պահել՝ այնքան դիւրին բան չէ, որքան էլ ժողովուրդը օժտված լինի բարոյական յատկութիւններով, մանաւանդ եթէ ի նկատի ունենանք, առանց այն էլ, տեղացիների անմխիթար նիւթականը: Անկասկած տեղացիների օգնութեամբ այդ թշուառները մի կերպ այս ձմեռ կապրեն. դրանցից հասակաւոր տղամարդիկ գործը կը գտնեն, որպիսիները դժբաղդաբար փոքր թիւ են կազմում, իսկ կանանց և երեխաների համար ևս պէտք է գործելու դուռ բաց անել: Եւ ահա այդ առիթով աւելորդ չենք համարում մի առաջարկութիւն անել:

Սուրմալուի գաւառի և ընդհանրապէս Երևանի նահանգի գիւղական դասի աղքատութեան պատճառը հողի սակաւութիւնն է գլխաւորապէս, ուստի պէտք է զարգանային զանազան արհեստներ և տնայնագործութիւն, որը անհող մարդու համար ապրուստի միակ միջոցն է: Սակայն ժողովրդի անպատրաստութեան շնորհիւ՝ ոչ մի արհեստ չէ զարգացել, իսկ տնայնագործութիւնն էլ կատարելապէս ընկած է: Ի նկատի ունենալով, որ Երևանի և դրացի Կարսի նահանգները արտադրում են մեծ քանակութեամբ հում բերք, առաջինը բ ա մ բ ա կ և բ ո ւ ր դ, իսկ երկրորդը՝ մեծ քանակութեամբ բ ո ւ ր դ, և այդ ապրանքը չնչին գներով անցնելով եւրոպական գործարաններին՝ ապա թանգ և քառապատիկ գներով մեզ վրա են վաճառվում,—կարծում ենք, որ դժուար չէ այդ միջոցներից տեղումը օգտվել, այն է, տեղական գործուածքները զարգացնել, աճեցնել, որոնք իրանց ամրութեան պատճառով մեծ յարմարութիւն ունեն գիւղացու կոշտ աշխատութեանը դիմանալու, որով և կարելի է մեծ գործարանների փտած ապրանքներից ազատվել:

Յայտնի է, որ Վասպուրական նահանգը հռչակված է տեղական շալերի գործուածքներով, որոնք գլխաւորապէս հայ կնոջ և տղամարդի ձեռագործն են: Այդ վասպուրականցի արհեստաւորները մեծ բազմութեամբ այժմ պտտում են մեզ մօտ և ողորմութեամբ ապրում, հետևապէս և մուրացկանութեան վարժվում: Անկասկած դրանք չեն մերժի իրանց աշխատութիւնը՝ պատուաւոր ապրուստ գտնելու համար: Մեզ համար լաւ օրինակ էր այն, թէ ինչպէս անցեալ ձմեռ օրիորդ Քեմբլ իր հայրենակիցներից ստացած օգնութիւնը պատուաբեր կերպով էր տարածում Վանի ժողովրդի մէջ, շրջականերից Վան ժողոված թշուառների համար մանելու և գործելու տնային փոքրիկ արհեստանոցներ բաց անելով:

«Լաւ է ուշ, քան ոչ երբէք»: Որովհետև գաղթականները դեռ նոյն թշուառութեան մէջ են, նրանց հոսանքը դեռ չէ դադարել, և գարնանը գուցէ աւելի սաստկանայ, ուստի անհրաժեշտ է հէնց այժմից գործնականի վրա մտածել, քանի որ անկարելի է նրանց ողորմութեամբ պահել: Ահա մօտենում է յունվար ամիսը, երբ Բարեգործական ընկերութեան ճիւղերը Երևանում, Էջմիածնում, Կաղզվանում, Կարսում, Ալէքսանդրօպօլում, Ախալքալաքում, Ախալցխայում պէտք է իրանց նախահաշիւները կազմեն. ուստի անհրաժեշտ է, որ իւրաքանչիւրը մի գումար յատկացնի մեր առաջարկած գործի համար, որը կը լինի իսկական բարեգործութիւն: Օտարի օրինակը և անցեալի փորձը՝ գոնէ դաս լինի մեզ ապագայի համար:

Որովհետև գաղթականութեան գլխաւոր դռներն են—Իգդիրը, Կաղզվանը և Կարսը, ուստի անհրաժեշտ է, հէնց այդ կենտրոններում կազմակերպել ա ր հ ե ս տ ա ն ո ց ն ե ր, որպէս զի առաջին քայլում գաղթականները չընտելանան մուրացկանութեան: Իգդիրում մենք կարող ենք մատնացոյց անել վստահելի անձնաւորութիւնների վրա, որոնք սիրով յանձն կառնեն գործի գլուխ անցնելու,—գործակալ Հմայեակ վարդապետը, որի վրա է ծանրացել գլխաւորապէս գաղթականներին հոգալը, պ. Աւետիս Ահարոնեան, օրիորդ Աստղիկ Տէր-Յարութիւնեան և ուրիշ շատեր: Աւելորդ է ասել, որ միւս կենտրոններում ևս կը գտնվեն ձեռնահաս անձինք:

Կը գայ մի օր, որ այս թշուառութեանը վերջ կը լինի. գաղթականները կամ կը վերադառնան, կամ ցրվելով կը ձուլվեն տեղացիների մէջ և հազիւ կը յիշվեն, իսկ նրանց առիթով ներկայումս սկսած գործը միջոց կը տայ տեղացիներին ապագայում նիւթականապէս աւելի ապահով լինել:

Եթէ մի օր մեր առաջարկութիւնը իրագործողներ լինեն, այդպիսիներին մենք խորհուրդ կը տանք հէնց սկզբից ուշ դարձնել թել մանելու գործիքի վրա, որը մեզանում «թէշի» է կոչվում: Դա մի անյարմար մեքենայ է, թէ աշխատելու ձևի և թէ պատրաստածի քանակութեան կողմից: «Թէշիով» թել մանել՝ գործուածքներ պատրաստելու համար, մի և նոյն է թէ մրջիւնի քայլերով աշխարհի շուրջը պտտել: Խորհուրդ կը տանք հէնց սկզբից տարածել գերմանական, ֆինլանդական կամ մալօրոսական ճախարակներ, որոնք Ռուսաստանում «սամոպրեալկա» են կոչվում մինչև 19 ֆունտ ծանրութիւն ունեն և երկու ռուբլուց աւելի չարժեն: Եթէ չենք սխալվում, վերոյիշեալ ճախարակներից ներկայումս կարելի է գտնել Կարսի նահանգի մալականների կամ դուխաբօրների գիւղերում: Կարելի է ստանալ և Սարատովի նահանգի, Ատկարսկիյ գաւառի Կարամիշ գիւղից՝ Եգօր Անդրէեվիչ Դիլ'ին դիմելով, համաձայն «Хозяинъ» լրագրի ցուցմունքին, որը արեց մեր առաջարկութեամբ:

Իգդիր. Յովհ. Խօջաէյնաթեանց

ՎԱՆԱՀԱՅՐ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆ

(Վարդապետի մտքերը)

—

Մեր եկեղեցական հայրերը, հիմնվելով Քրիստոսի այն խօսքերի վրա, թէ «Մեծն ի ձէնջ եղիցի ծառայ» և թէ «Դուք ամենեքին եղբարք էք», հիմնել են վանքեր և այդ վանքերում անձնուրաց անձնաւորութիւններ հաւաքվելով՝ կազմել են միաբանութիւն: Եւ մ ի ա բ ա ն բառը իսկապէս նշանակում է՝ ընկերութիւն, եղբայրութիւն և հաւասարութիւն: Մեր այժմեան հոգևոր հայրերը, չը յարմարվելով նոր դարի հոսանքին, սկսեցին միանգամայն շեղվել նախագծած ճանապարհից: Ահա թէ ինչպէս:

Ուշադրութեան առէք մեր այժմեան վանքերը և նրանց բնակիչները. այդտեղ մ ի ա բ ա ն կոչված դասակարգը իսկապէս վանահօր ստրուկն է: Վանահայրը արտօնութիւն ունի չինել և քան-

---

թիւնից, որ ապրելու, աշխարհ երջանկացնելու համար հարկաւոր է լինել եսամոլ, անգութ, հարկաւոր է ձեռք բերել շատ ահաւոր միջոցներ՝ շըրջապատողներին ընկճելու, ոչնչացնելու համար: Եւ այդ դաւանանքը ընդունեցին ոչ միայն անհատները, այլ և ազգերը:

Գերմանացի գիտնականներից մէկը, Դիւրինգ, նկատում է որ Դարվինի այդ թէօրիան բարեբաստութիւն էր Եւրոպայի համար: Անընդհատ պատերազմների մէջ կոշտացած ու գազանացած ազգերը առաջ էին բերել մտաւոր կեանքի մէջ մի հսկայական յետադիմութիւն, մի մեծ ռէակցիա: Հասարակութեան խաւերի մէջ երկրպագութեան առարկայ էին դառնում խաւարամիտ թէօրիաները, որոնք կազմալուծում էին բարքերը: Հարկաւոր էր մի հիմք՝ այդ հոսանքը արդարացնելու համար. հարկաւոր էր մի վճիռ, որ քաղաքակիրթ մարդու զէնքը դառնար ռէակցիայի գործում: Եւ նա գտնվեց: Գ ո յ ո ւ թ ե ա ն կ ռ ի ւ ը դարձաւ մի ընդհանուր նշանաբան և ծառայեց իբրև տեսական արդարացում ամենակոպիտ եսամոլութեան: «Հիմնել իր սեփական գոյութիւնը ուրիշի կեանքը ոչնչացնելու վրա—այս է այն սկզբունքը, որ մի ցինիքական պարզութեամբ դուրս բերվեց գոյութեան կռւի թէօրիայից: Անցկացնել այդ սկզբունքը ինչպէս առանձին անհատների, նոյնպէս և ազգութիւնների բոլոր մասնաւոր և հասարակական յարաբերութիւնների մէջ—ահա այն գլխաւոր միջոցը, որ տարածում է ընդհանուր կազմալուծութիւն: Հասարակական փչացած բարքը, որ սպանել էր մարդկանց փոխադարձ վստահութիւնը, գոյութեան կռւի թէօրիայի մէջ գտաւ իր համար անհրաժեշտ տեսական լրացումն և սկսեց զարգացնել դարվինականութիւնը գրականութեան և կեանքի մէջ:»

Եւ այդ փչացած բարոյականութիւնը ներկայացրեց ինքը, Գերմանիան: Բիսմարկի ստեղծած «երկաթի և արեան» քաղաքականութիւնը, գերմանական ազգային և քաղաքական կեանքի ռէակցիան փառաւոր կերպով ապացուցանում էին Դարվինի ասածի անսխալականութիւնը: Ամեն ինչ, որ կեանքի մէջ ստոր, անբարոյական հակումներին է ծառայում, դառաւ բնութեան հրաշալի օրէնք:

Աշխարհի արդարադատութիւնը ստացաւ այլ կերպարանք: Երևոյթների բացատրութեան համար այդ անողորմ հայեացակէտն էր կանգնած հրապարակում—գոյութեան կռիւ: Նրան էր դիմում իսկական արդարութիւն որոնողը, նրան էր դիմում և աւազակը: Ճիշտ է, թէօրիան թոյլին, անզօրին սովորեցնում էր պատրաստվել կռւի, ձեռք բերել ոչնչացնող յատկութիւններ, բայց մի և նոյն ժամանակ նա թև ու թիկունք էր տալիս և զօրեղին, այնպէս որ վերջ ի վերջոյ յաղթութիւնը վերջինիս էր պատկանում, և գոյութեան կռիւը միայն ահռելի էր դարձնում իրական դժոխքը: Րաֆֆիի «Խենթի» մէջ իդէալական հերոս Սալման գոյութեան կռւի սկզբունքը քարոզելով էր բացատրում այն, ինչ որ հարկաւոր է մի ժողովրդի բարօրութեան համար: Իսկ երբ մի ռուս թղթակից 1896-ի ամառը այցելեց մի թիւրք նշանաւոր գրագէտին, որ խօսում էր եւրոպական հեղինակների անունից, երբ հարց առաջարկեց այն ահաւոր գործերի մասին, որոնք կատարվում էին օրը ցերեկով, արեան մէջ խեղդելով նոյն Սալմանի ժողովուրդը, նա ստացաւ գրագէտ թիւրքից մի և նոյն անողորմ պատասխանը—«գոյութեան կռիւ»: Վերցրէք աւելի մանր, հասարակ առօրեայ օրինակ: Երբ գիւղական վամպիրը անխնայ ծծում է ժողովրդի արիւնը, դուք ինչ կասէք նրան, եթէ նա էլ այնքան զարգացել է, այնքան կարողացել է ականջ դնել աշխարհի շշուկներին, որ մատը դնում է Դարվինի հանճարեղ գլխի վրա: Արդար են ամենքը այդ ահեղ կռւի օրէնքի առաջ. արդար է զոհը, աւելի արդար է և դահիճը: Դահիճը զոհ կը դառնայ և զոհը դահիճ, այդ մի և նոյն է, պէտք է միայն, որ կատարելագործվի երկուսի մէջ եղած կռիւը, որպէս զի բնութիւնը ստանայ լիուլի բաւարարութիւն: Բայց միթէ այսպիսի աշխարհ կը լինի. միթէ մարդ—գազանը, հոգով և մտքով նուիրվելով այդ արիւնահեղ պայքարին, կարող է և ստեղծագործել, հաստատել հանրային բարիք ու համատարած երջանկութիւն—մի վերջնական նպատակ, որին ձգտում է աշխարհը:

Բանականութիւնը այդ հարցերին պատասխանում է բացասական կերպով: Դիւրինգ ասում է. «Արդէն հեռու չէ այն ժամանակը, երբ բարքերի պատմաբանը կը յիշատակէ դարվինականութիւնը իբրև մի ամօթալի երես մարդկային մտքի զարգացման մէջ»:

III

Այդ դատապարտութիւնը ճիշդ է, բայց ոչ բառացի մտքով: Դարվին ամօթալի գործ չէ կատարել, այլ երևելի գիւտ է արել, սակայն նրա հանճարը միայն մի ճշմարտութիւնն է հասկացել: Մարդու միտքը այնքան մեծ դժուարութիւններով է թափանցում բնութեան գաղտնիքների մէջ, որ այդ մի գիւտն էլ բաւական էր հռչակաւոր անգլիացուն մեծ մարդկանց շարքում դասելու համար: Դարվին բաց արաւ բնութեան հրաշալի գիրքը. նրան կը հետևեն մարդիկ, որոնց համար դժուար չէ թերթել այդ գիրքը և գտնել ուրիշ մեծ ճշմարտութիւններ:

Նորերս լոյս տեսաւ անգլիացի գիտնական Հէնրի Դրումմոնդի մի աշխատութեան ռուսերէն թարգմանութիւնը՝ «Эволюція и прогрессъ человѣка» վերնագրով: Նա շատ լաւ ընդունելութիւն գտաւ և դրանով ցոյց տուեց, որ շատ են իդէալական ճշմարտութիւնների կարօտ մարդիկ: Դրումմոնդ Դարվինի ջերմ հետևողն է և բացատրում է նրա թէօրիան: Բայց, նայելով նրա գրքի մէջ, դուք այլ ևս սարսափ չէք զգում, տեսնելով ամեն ինչ հիմնած մի գազանական կռւի սկզբունքի վրա, այլ հաւատում էք, որ վերջ ի վերջոյ մարդը սոսկ գազան չէ, այլ մի արարած, որի մասին աշխարհի ամենամեծ վարդապետը ասել է. «ոչ միայն հացիւ կեցցէ մարդ»:

Հեղինակը բաց է անում մի նոր գլուխ մարդու պատմութեան մէջ այսպիսի գեղեցիկ խօսքերով. «Այժմ մենք բաց ենք անում մի բոլորովին նոր և աւելի կարևոր գլուխ մարդու էվօլիւցիայի մէջ: Մինչև այժմ մենք գտանք մարդու համար մարմին և խելքի սաղմ: Բայց մարդը միայն մարմին և խելք չէ: Տաճարը դեռ սպասում է իր վերջին բնակչին—բարձր մարդկային հոգուն»: Վերցրէք մարդուն իբրև սոսկ մարմին, նա մի կենդանի է, թէև բարձր դասակարգին պատկանող, բայց զուտ կենդանի: Տուէք նրան խելք, նա անդադար կառաջադիմէ, բայց չի դուրս գայ կենդանու կարգից: Ի՞նչն է պակաս որ մարդու կեանքը կատարեալ, ճշմարիտ լինի:—Սէրը:

Դրումմոնդ ընդունում է, որ կեանքը կռիւ է,

դել, խլել և տնկել: Նրան է պատկանում ամբողջ վանքի կալուածքը և բոլոր հասոյթը: Թէև «մտից և ելից» տումարով պարտաւոր է իւրաքանչիւր տարվայ վերջին հաշիւ ներկայացնել՝ ծայրագոյն հոգևոր իշխանութեան, բայց դա միայն ձևի համար է: Չը նայելով, որ միաբանների մէջ այնպիսիները կան, որոնք վանահօրից ամեն կողմով բարձր են, բայց ինչ օգուտ, որ այդ ողորմելիներին վիճակվել է միմիայն սարկութիւն: Նրանք չնչին սննդի հետ ստանում են նաև տարեկան մի քանի տասնեակ րուբլի, իբրև հանդերձագին, այն ինչ վանահօր ծառաները հարիւրներ ստանալուց յետոյ՝ ապրում են մարգավայել կերպով: Աւելի զարմանալին այն է, որ միաբանը անշուշտ պէտք է սորկանայ նաև վանահօր ծառաների առաջ, եթէ ոչ ծառայի սուտը բաւական է, որ միաբանը յաւիտեան ոչնչանայ: Հիմա երևակայեցէք, ընթերցող, տիրոջ և ստրուկի մէջ գոյութիւն ունեցող միաբանութիւնը:

Վերցնենք, օրինակ, Սևան, Կտուց և Լիմ անապատները: Թէ հայ ժողովուրդը ինչ հաւատքով և պատկառանքով է վերաբերվում այդ սրբավայրերին, յայտնի է ամենքին: Բայց դրանց մէջ բնակվող կեղծ ճգնաւորները տարիներով միմեանց հետ խռով են: Ինչ սոսրութիւն ասէք, որ վանքերում չէ գործվում: Ուստի մենք, իբրև եկեղեցու բարօրութիւն ցանկացող, պարտք ենք համարում հրապարակով մեր կարծիքը յայտնել այդ մասին, չեչտելով, որ մեր վանքերում ապրող հոգևոր հայրերը ոչ թէ միաբանութիւն են կազմում, այլ կատարեալ անմիաբանութիւն,

Վարդապետ

ՍԱՎԻՑԿՈՒ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄԸ ԻՐԱՒԱԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՄ

Մեռելութեան մատնված կովկասեան իրաւագիտական ընկերութիւնը նոյեմբերի 20-ին, չորեքշաբթի, մի հետաքրքիր նիստ ունեցաւ, որին ներկայ էին բաւական թւով անդամներ և բազմաթիւ մասնաւոր ունկնդիրներ: Այդ օրը, Թիֆլիսի նահանգական դատարանի փոխ-նախագահ Սավիցկի կարդաց իր զեկուցումը Անդրկովկասեան դատաստանական թարգմանների ինստիտուտի մասին: Ի նկատի ունենալով, որ այդ հարցը վաղուց դարձել է հերթական և մամուլի քննադատութեան առարկայ, և «Մշակը» դեռ անցեալ տարիները մի քանի յօդուածներ նուիրեց նրա ուսումնասիրութեան, աւելորդ չենք համարում ծանօթացնել մեր ընթերցողներին Սավիցկու համակրելի և հետաքրքիր րէֆէրատի հետ:

Իբրև առաջաբան՝ րէֆէրանտը այն իրաւացի կարծիքը յայտնեց, թէ դատաստանական թարգմանների հարցը առաջնակարգ նշանակութիւն ունեցող պետական հարց պէտք է համարել, և ահա ինչ պատճառով: Պետութեան և արդարադատութեան շահերը պահանջում են, որ Անդրկովկասի ազգաբնակութիւնը շատ բարձր և վեհ գաղափար ունենայ թէ Ալէքսանդր II-ի դատաստանական օրէնքների և թէ առհասարակ ռուսաց դատարանների կատարեալ անաչառութեան և արդարասիրութեան մասին: Արդ, ազգաբնակութիւնը այդ գաղափարը և համոզմունքը կարող է կազմել միայն դատարանների արձակած վճիռների և որոշումների հիման վրա. իսկ Անդրկովկասում, դժբախտաբար, այդ վճիռները և որոշումները հետևանք են ոչ թէ դատաւորների իրանց անմիջական, անձնական ուսումնասիրութեան և համոզմունքի, այլ այն փոխադրութեան և թարգմանութեան, որ անում են թարգմանները: Եւ որովհետև Անդրկովկասում գործող դատարանական թարգմանները, մեծ մասամբ, հանդիսանում են մի բոլորովին անպատրաստ, անձեռնհաս կօնտինգէնտ, որովհետև այդ թարգմանները իրանց մտաւոր և բարոյական ստոր յատկութիւնների պատճառով շատ անգամ ի չարն են գործ դնում իրանց պաշտօնը, ուստի դատաստանական վճիռները չեն կարողանում կրել իրանց մէջ այն անարատութիւնը, որը նրանք պէտք է ունենային և հետևաբար, չեն կարողանում բոլորովին ջրել այն անվստահութիւնը ու կասկածը, որոնցով ազգաբնակութիւնը դեռ վերաբերվում է Ալէքսանդր II-ի օրէնքներին: Այպա զեկուցանողը յայտնելով, թէ Կովկասի նախկին կառավարչապետ Դոնդուկով-Կորսակով, դեռ 1884 թւին, դիմել է արդարադատութեան մինիստրին և միջոցներ առաջարկել այդ չարիքին վերջ դնելու համար,—եկաւ այն եզրակացութեան, որ արդարադատութեան գործը Անդրկովկասում միշտ վտանգված կը լինի, մինչև որ այժմ գոյութիւն ունեցող թարգմանների ինստիտուտը արմատական փոփոխութեան չենթարկվի:

Նպատակին հասնելու, այն է բարեխիղճ ու օրինաւոր թարգմաններ ունենալու համար, Սավիցկի հետևեալ միջոցներն է առաջարկում. 1) Հաստատել աւագ և կրտսեր թարգմանի պաշտօնը. 2) Աւագ թարգմանի պաշտօնը յանձնել համալսարանական ուսում ստացած երիտասարդներին, 3) Կրտսեր թարգմանի պաշտօնը յանձնել նրանց, որոնք գոնէ աւարտել են որ և է մի այնպիսի միջնակարգ դպրոց, որտեղ սովորեցնում են և տեղական լեզուները. 4) Թարգմանների ծառայական ռոճիկ բարձրացնել և ռոճիկ տալ առնուազն 800 րուբլի. 5) Ամեն մի թարգման, որ կը ծառայի 5 տարի, իրաւունք պէտք է ունենայ ստանալ երդուեալ հաւատարմատարի կոչումը, կամ նշանակվել քննիչ ու հաշտարար դատաւորի օգնական. 6) Իրաւունք տալ դատվող կողմերին իրանց հետ իրանց թարգմանները բերել դատարան. 7) Պատուաւոր հաշտարար դատաւորների միջոցով հսկողութիւն գործել թարգմանների վրա, թարգմանութեան ժամանակ, ի նկատի ունենալով, որ պատուաւոր հաշտարար դատաւորները տեղական լեզուներին ծանօթ քննիկներ են. 8) Գօրիի ուսուցչական սեմինարիայում մտցնել իրաւագիտութեան տարերքը և այդտեղ աւարտածներից նոյնպէս ընտրել թարգմաններ, ի նկատի ունենալով, որ այդ սեմինարիայում սովորում են այն գլխաւոր երեք լեզուները, որոնք տիրապետող լեզուներն են Անդրկովկասում: «Այս դէպքում,—ասաց Սավիցկի, ես մեծ յոյս եմ դնում տեղական, այն է հայ, վրացի և Թուրք ինտէլիգենտ երիտասարդութեան հայրենասիրութեան վրա. տեսնելով որ թարգմանի պաշտօնը փոքր ի շատէ ապահով և պատուաւոր պաշտօն է, և նա կազմում է պաշտօնավարական ասպարէզի մէջ բարձրանալու աստիճաններից մէկը, նա ուրախութեամբ կը ձգտի այդ պաշտօնին և դրանով մեծ ծառայութիւն կը մատուցանի իր երկրին:»

Սավիցկու զեկուցումը տաք ու կենդանի վիճաբանութիւն առաջ բերեց: Մի քանիսը նրա առաջարկած միջոցները համարում էին անգործնական և չուտ չիրագործվող. ոմանք—միայն պալլիատիվ, կիսամիջոց: Ժողովականների մէջ միայն մէկը, այն է Թիֆլիսի դատաստանական պալատի անդամ Ֆրանցօվ, վստահացաւ յայտնել, թէ չարիքի առաջը առնելու ամենաարմատական և ռացիօնալ միջոցն այն կը լինի, որ իրանք դատաւորները իմանան տեղական լեզուները, և այդպիսով այլ ևս ստիպված չը լինեն թարգմանների միջնորդութեան դիմելու: Մի ուրիշ զօրաւոր միջոցն ևս կը լինի Անդրկովկասում թարգմանների մի յատուկ դպրոց հաստատելը:

Ժողովի նախագահ Բրկօվ, ամփոփելով վիճաբանութիւնները և համաձայնվելով Ֆրանցօվի արտայայտած կարծիքի հետ, թէ ամենաարմատական միջոցը՝ դատաւորների տեղական լեզուների հետ ծանօթ լինելն է, յայտնեց սակայն, թէ խնդիրը շատ բարդ լինելով, չէ կարող դեռ որ և է լուծում ստանալ: «Շնորհակալ լինենք Սավիցկուց,—ասաց նա, փակելով նիստը,—որ առիթ տուեց մեզ հաւաքվել ու մտքերի այդպիսի կենդանի փոխանակութիւն ունենալ:»

Հ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒԼԱՒԵՐԻՑ

Նոյեմբերի 18-ին

Գիւղացիներից մէկը գիշերով բնակարանիս դուռը բաղխելով ներս է մտնում և աղերսում. —«Աղա, գլխիդ արևաղաղ, ինձ ազատիր էն անիրաւից. էգուց կը գայ քեզ մօտ բարաթը փոխելու, ինչպէս արա՝ բալքի չահիցը մի բան բախշի, թէ չէ մեղք եմ, մի տուն օղլուշաղ երեսի վրա թողել եմ մերկ, քաղցած... մի կողմից աղէն ա ցորենի բահրէն (տասանորդ) պահանջում, ինձ խեղդում, միւս կողմից թովջիի (հարկ) համար քօխվայ, գզիր գալիս են դուռս կտրում, անարգում. չը գիտեմ ուր ջուրն ընկնեմ, ուր գնամ, ոչ գինի է մնացել կարասում, ոչ ցորեն ամբարում. ոչ էլ փող կայ ջիբումս. մնացել եմ անճարի պէս ձեռը ծոցումս մոլորված...» Վերջին խօսքերի հետ արտասուքը խեղդեց նրան, էլ չկարողացաւ շարունակել, այլ մի խղճահարող հայեացք գցեց դէպի ինձ: Առաւօտը վաղ դուրս եմ գալիս փողոց, բայց ինչ եմ տեսնում. մի աղաղակի ձայն է լսվում հարևան խանութից: Ես շտապեցի այնտեղ: Իմ առաջ պատկերացաւ մի սոսկալի տեսարան: փողատէր վաշխառուն բռնած խեղճ գիւղացու օձիքից՝ քաշում է, թքում, մրում, հայհոյում և պահանջում փողը, իսկ գիւղացին՝ ընկած նրա ոտների տակ՝ աղերսում է ծնկաչոք և պաղատում է, որ քիչ էլ համբերի, բարաթը փոխի: Վերջապէս, իմ խնդրելով, համաձայնվում է վաշխառուն և դիմում է ինձ, որ «բարաթը» գրեմ: Ես իսկոյն պահանջեցի հին բարաթագիրը և նայելով թւականին ու փողի գումարին, հարցրի.

—Սկզբում գիւղացին որքան փող է վերցրել քեզանից.

—Հինգ մանէթ, պատասխանում է վաշխառուն:

—Ի՞նչ էք ասում, այստեղ գրված է 50 րուբլի:

—Որովհետև ժամանակին չէ կարողացել վճարել, շահագլուխ անելով՝ եկել հասել է այդ գումարին:

—Դէ, ասա տեսնեմ ինչ պէտք է գրեմ, ասաց ես, հաղիւ զսպելով ինձ:

—Գրիր վեց ամիս ժամանակով, թումանին 50 կոպէկ շահ:

—Դա խղճի դէմ է, ես այդ չեմ անի, ինչ կուզի լինի: Չնայելով 5 մանէթը 50 րուբլի է դարձել, դեռ համարձակվում ես թումանին 50 կոպէկ տոկոս հաշւել: Արի, ի սէր Աստուծոյ, մի բան բախշի այդ պարտքից և մնացածի համար՝ տոկոս չը հաշվելով՝ տուր ժամանակ այս խեղճին... Սկսեցի խնդրել վաշխառուին նրա գումը շարժելու համար, բայց երբ տեսայ նա

բայց միայն կուիւ: Ասել թէ դա միայն գոյութեան կուիւ է, կը նշանակէ աղճատել բնութեան միտքը: Գոյութեան կուիւը ընդհանուր կուի մի մասն է. միւս մասը արդէն ուրիշ բան է—կուիւ ուրիշներին ապրեցնելու համար: Ահա թէ որտեղ է ծածկված սէրը, բնութեան մեծ ճարտարապետը: Ուրիշներին ապրեցնելու համար կուիւ վարելը ուրիշ կերպով կարող է անուանվել անձնազոհութիւն: Սա վերացական հասկացողութիւն չէ, երկնքից իջած վարդապետութիւն չէ, այլ օրէնք, անսխալ և յաւիտենական օրէնք, որի հեղինակը ինքը, բնութիւնն է: Նրա սկզբնական արտայայտութիւնը մայրութիւնն է: Մարդը ոչ միայն պիտի ապրէ, այլ և պիտի բազմանայ: Առաջինը նա ձեռք է բերում գոյութեան կուի միջոցով, իսկ երկրորդը անհնարին կը լինի, եթէ մարդը չիմանայ իր անձը զոհել ուրիշներին ապրեցնելու համար: Գոյութեան կուիւը եթէ լինէր ինքնագլուխ, միայնակ,—աշխարհի մէջ շուտ կը սպառվէր կեանքը. բայց նրան հակադրում է մայրը, որ ծննդաբերում է և խնամում իր պտուղը: Անձնազոհութեան այդ կարգը խիստ ու որոշ է թէ կենդանական և թէ բուսական աշխարհում: Նոյն իսկ ամենաստոր զարգացման մէջ գտնվող օրգանական կազմերը, որոնք սաղմնային դրութիւնն են ներկայացնում, անընդհատ մեռնում են, որպէս զի կեանք տան իրանց նմաններին: Ի՞նչ է ամենաչքեղ ծաղիկը:—Մի կատարեալ անձնազոհութիւն: Նա խնամքով պահում է իր մէջ սերմը, զարգացնում է նրան, իսկ ինքը աստիճանաբար մեռնում է և դառնում իր ապագայ զաւակի պատեան, որ պաշտպանում և սնունդ է տալիս նրան: Այդպէս են առաջանում պտուղները, որոնց վայելում է ամբողջ կենդանական աշխարհը: Նա կոչնչանար, կը սպառվէր, եթէ բոյսերը իրանց զաւակների համար այդքան խնամատարութիւն չունենային: Նշանակում է որ միայն բոյսի անձնազոհութիւնը պահում, պահպանում է անթիւ ու անհամար կեանքեր:

Եւ այսպէս, բնութիւնը եսամոլ չէ: Կոպիտ, խստակ գազանային անձնապաշտութեան դէմ, որ ճանաչում է միայն փորի պատմութիւնը, նա դրել է հրաշալի ինքնազոհութիւնը, ինչպէս մարմնի մէջ դրել է հոգի: Այդ երկու սկզբունքների մրցութիւնը շատ ակներև է: Բայց ո՞ւմ է պատկանում ապագան: Գոյութեան կուիւը մարդու առաջին ընկերն է, որ նրա հետ աշխարհ է եկել: Նա բռնացած էր մարդու վրա, խլում էր նրանից բոլոր ոյժերը. և միւս սկզբունքը—անձնազոհութիւնը դեռ երկար դարերի պէտք ունէր զարգանալու, նուաճումներ անելու համար: Կոպիտ կուիւը, որ միայն մի միտք ունի—կերակուր գտնելու միտք, արդէն անցողական շրջանն է մտել: Նրա դէմ զինվել են գիտութեան բոլոր ճիւղերը, որոնք աշխատում են հեշտացնել կերակուր գտնելը: Բայց աւելի զօրեղ, աւելի անխնայ ախոյեանը անձնազոհութեան օրէնքն է: Մայրը հազարաւոր դարեր առաջ ծնեց այն զգացմունքը, որ սէր է անուանվում: Դա թոյլ, քնքոյշ հրեշտակն էր, որ պիտի կուէր եօթնգլխեան վիշապի դէմ:

Մայրը—դա առաջին քարն է, որ իբրև հիմք դրել է բնութիւնը՝ սիրոյ հրաշալի տաճար կանգնեցնելու համար: Դա մի զարմանալի շինութիւն է, մի ճարտարապետութիւն, որի նմանը բնութիւնը ուրիշ ոչ մի տեղ չէ կարողացել ցոյց տալ: Հին, անյիշելի ժամանակներում մայրը ինստինկտաբար էր կատարում իր ֆունկցիան, որ անձնազոհութեան նախնական ձևն էր: Դա ծննդաբերութիւնն է: Երեխան դարերի ընթացքում կրթեց մօրը, ենթարկեց նրա կոչումը էվօլիւցիային, կատարելագործեց աստիճանաբար: Մօր մէջ զարգացաւ սէրը դէպի անպաշտպան, թոյլ էակը. այդ սէրը երկուսի համար — թէ ծնողի և թէ նորածինի համար—այն բարերար շրջապատն էր, որ փոխեց կենցաղի ձևը, յարմարեցրեց երկու օրգանիզմները մի այնպիսի գործունէութեան, որ ապահովում էր ապագայ սերունդի դիմացկանութիւնը, ոյժը: Հիմքը դրված էր: Մօր և երեխայի նրստած տեղը դարձաւ օջախ: Տղամարդը, որ աւելի նուիրված էր գոյութեան կուին, երկար ժամանակ հեռու էր պահվում այդ օջախից, որի շուրջը խնամքն ու հանգստութիւնը կամաց կամաց ամրացնում էին նոր աշխարհի հիմքերը:—Հայրը հետզհետէ մօտեցաւ այդ տեղին. հետզհետէ նա էլ մասնակից էր դառնում փոքրիկ աշխարհի պահպանութեան և լի ու լի վարձատրվում էր այն զգացմունքով, որ իր պտուղը պահպանվում է վտանգներից ու անսրգել զարգանում է: Նա էլ սովորեց մօր նման նստակեաց լինել: Դրվեց ընտանիքի հիմքը: Դա նախնական համայնքն էր: Էվօլիւցիայի օրէնքը, անդադար դէպի կատարելութիւն տանող այդ գաղտնի ու հրաշալի օրէնքը, իր հովանու տակն առաւ ընտանիքը: Երեխայի սէրը, մայրութիւնը երկար ու երկար գործեցին, սկսեցին կապել ընտանիքի անդամներին միմեանց հետ: Առաջ եկան փոխադարձ համակրութիւն, փոխադարձ համակրանք: Ընդհանուր համաձայնութիւնը, աշխատակցութիւնը ընտանիքի ոգին էր, որ հեշտացնում էր գոյութեան կուիւը: Իսկ դրանից յետոյ հերթական աստիճանն էր որոշել պարտաւորութիւնները, անձնական իրաւունքները, ընդհանուր շահը: Հաստատվեցին աւելի տևողական կարգեր, որոնք աւանդաբար անցան մի սերունդից միւս սերունդին: Գնալով ընտանիքը համայնք դարձաւ, համայնքը ազգութիւն: Այս աւելի մեծ հաւաքական կազմակերպութիւնների համար էլ զարգացման նոյն միակ ճանապարհը կար, որով գնացել էր ընտանիքը: Եւ այսպէս, ֆիզիքական աշխարհում գոյութիւն ունեցաւ և բարոյական մեծ աշխարհը:

Նայեցէք դէպի ցած, դէպի այդ աշխարհի հիմքը. այնտեղ մայրն է նստած, որ անձնազոհութեան մարմնացումն է, բնութեան այն գործիքը, որ աշխարհի մէջ քարոզում է թէ պէտք է ոչ միայն կուել ապրուստ գտնելու համար, այլ և կուիւ վարել ուրիշների կեանքը պահպանելու համար: Նա էր, որ հիմնից սէրը անողորմ կուի դաշտում, իսկ սէրը հրաշակերտեց մարդկային երջանկութեան տաճարը:—Էվօլիւցիան վերջացրել է ֆիզիքական աշխարհի կազմակերպութիւնը: Եւ այսուհետև խօսքը բարոյական աշխարհինն է: Նա դեռ կիսատ է. մարդը շատ է դանդաղ գնում դէպի բարոյական կատարելութեան գագաթը և դեռ համարեա կէս ճանապարհն էլ չէ անցել: Սէրը դեռ արմատից քիչ է բարձրացել, բայց նա դեռ ունի հասկ, ունի և հասունացած հատիկ, որին սպասում են մեր որդիների որդիները:

(Կը շարունակվի)

ինձ չը լսեց, բարաթագիրը նետեցի մի կողմը, ասելով.—Որ այդպէս է, ես խիղճս կը ներկայանամ դատարան և այնտեղ կը յայտնեմ քո անբարեխղճութիւնը. կը յայտնեմ և այն, որ դու առհասարակ անխիղճ ես վարվում գիւղացիների հետ և անարդար ճանապարհներով հարստութիւն դիզում... Օրէնքը, կասկած չը կայ, խիստ պատժի կենթարկի քեզ՝ իբրև անգութ վաշխառուի:

—Այո, անարդարութիւն է այդ, վկայեցին մի քանի կողմնակի մարդիկ.—եթէ օրէնքը իմանայ՝ անշուշտ արժանի պատիժը կը տայ... Վաշխառուն կարմրատակեց ու լռեց: Հէնց որ կատաղած, վրդոված դէմքով պատրաստվում էի խանութի շեմքից ոտքս դուրս դնել, վաշխառուն, հաւանական է երկիւղից, յետ կանչեց ինձ և ասեց.—Ինչպէս գիտես՝ այնպէս էլ արա, միայն թէ դատարանին ոչինչ չը յայտնես... Ես նըստեցի և բարաթ գրեցի. փոխանակ 50 ռուբլին տոկոսով հաշված 65 ռուբլու, գրեցի 30 ռուբլի առանց տոկոսի, ժամանակը մի տարի: Թէպէտ և վաշխառուն գլուխը թափէթափ տուեց և չուզեց համաձայնվել, բայց ուշ էր. հին բարաթագիրը արդէն պատռել էի, դէն գցել: Նոյն օրը, գիշերվայ ժամը 9-ին, մէկը դռնից ինձ ձայնեց, դուրս եկայ, որ տեսնեմ ով է:—«Աղա ջան, առել պակասը ինձ բախշիր, առ ընդունիր այս մորթած հաւը և տասը ձուն, քեզ համար փէշքէշ եմ բերել»: Ես զարմացայ... Բերած ընծաները յետ դարձրի գիւղացուն և ճանապարհ դրի: Նա ինձ երկար օրհնելով, գուցէ և զարմացած, հեռացաւ գիշերվայ մթութեան մէջ:

Գ. Բալասեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Էքս-Պրովանս, սեպտեմբերի 30-ին

Ձեզ եմ ուղղում այժմ իմ նամակը, առանց վստահ լինելու՝ թէ արդեօք կաշխատէք քաջալերել ինձ իմ այսպիսի անտանելի վիճակիս մէջ, թէ ձեր կողմից էլ անապատում հնչող ձայնի տեղ պիտի տրվի իմ արդարացի խնդիրքը, ինչպէս մի քանի բարձրաստիճան հոգևորականների և հարուստ աղաների կողմից տրված է:

Ահաւասիկ խնդիրքս. ես մի չքաւոր երիտասարդ եմ, Կովկասից, ծնողներ չունեմ այժմ և ոչ էլ մերձաւոր բարեկամներ. սովորել եմ մեր հոգևոր դպրանոցներում, իսկ այժմ գտնվում եմ Ֆրանսիական մի ուսուցչական դպրանոցում (Ecole Normale), ուր թէ ուսում և թէ ճաշ ստանում եմ առանց վճարի: Իմ միակ ծախսն է այժմ սենեակի վարձը, գրքերի, զգեստի և այլ մանր մունր ծախսեր, որոնք ամսական հազիւ 35 ֆրանկի են հասնում, մի գումար, որը այս քաղաքի ուսանողները միայն սենեակի վարձ են վճարում:

Իբրև մեր հոգևոր դպրանոցների նախկին աշակերտ, վստահութիւն ունեցայ դիմել մեր բարձրաստիճան հոգևորականներից մի քանիսին, ներկայացնելով իմ ներկայ անտանելի վիճակը և խնդրելով նրանցից՝ խնդրամատոյց լինել Վեհափառ Կաթողիկոսին, ամսական գոնէ 15 ռուբլի նշանակել ինձ՝ յիշեալ ծախսերը հոգալու համար: Իմ այս նեղ վիճակի մէջ ամիսներով ի զուր պատասխանի սպասեցի մեր բարձրաստիճան, արքեպիսկոպոս, մաթեմաթիքոս և աստուածաբան սուրբ հայրերից:

Ահաւասիկ մի քանի օրից յետոյ դասերը կսկսվեն. բաւական գրքերի կարիք ունեմ, իսկ ձեռքիս, ամիսներ է ահա, ստակ չը կայ: Ամառվայ արձակուրդներին ստիպված էի իմ հաշուիս ապրել, ուստի ժամացոյց, գրքեր և այլ իրեր գրաւ են դրված Mont-de-Piété-ում, ճաշարանին 100 ֆրանկից աւելի եմ պարտական. ամիսներ է անցել, սենեակի վարձ չեմ վճարել, ինչպէս և ընկերներից վերցրած պարտքերը:

Արդ, այսպիսի դրութեան մէջ, դիմում եմ ձեզ, յուսալով որ գոնէ դուք անտարբեր չէք մնայ դժբաղդիս վիճակին: Եթէ միանուագ 100 ռուբլի լինի, որով կարողանում 115 ֆրանկ ճաշարանի վարձ, 50 ֆրանկ սենեակի, 45 ֆրանկ գրաւ դրած իրերի, մի 25—30 ֆրանկ ընկերներից խնդրած պարտքերս վճարել, մնացեալ ստակով անհրաժեշտ գրքեր գնել, նրանից յետոյ ամսական 15 ռուբլին բաւական է բոլոր ծախսերի համար:

Ես պատրաստ եմ վերադարձնել ժամանակին, եթէ կը գտնվի մի բարերար՝ միանուագ 100 և ապա ամսական 15 ռուբլիով օգնելու ինձ: Դպրանոցի կուրսը 3 տարի է. ես երկու տարի ևս ունեմ:

Յ. Այվազեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Նոր-Նախիջևան նոյեմբերի 10-ին.

Կարդալով համակրելի «Մշակ» լրագրի № 129-ի մէջ Կարսի յաջորդ Եզնիկ վարդապետ Մուրադեանի եռանդուն գործունէութեան մասին՝—տեղական դպրոցի շինութեան և բացման նկատմամբ, յայտնում ենք նրան մեր խորին համակրութիւնը, և ցանկանում ենք, որ այդպիսի հանրօգուտ գործունէութիւն ցոյց տուող վարդապետների նման շատերը տեսնենք մեր հոգևորականութեան մէջ:

Ուսուցիչներ՝ Կարապետ Ամատունի
Յովհաննէս Տէրտէրեան
Գէորգ Գառնակերեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մշակի» այսօրվայ համարը բաղկացած է թերթ ու կէսից:

—

Լսում ենք, որ գիտնական Շանտր մտադիր է առաջիկայ ամառը գալ մեր երկիրը և այստեղից անցնել Պարսկաստան, անտրոպոլոգիական հետազօտութիւններ անելու նպատակով:

—

Մեզ գրում են Էջմիածնից, որ Վեհափառ Կաթողիկոսի ճանապարհորդութեան մարշրուտը արդէն կազմված է: Թղթակիցը աւելացնում է, որ Կաթողիկոսի «չքախմբի» մէջ նոյն մարդիկ պէտք է լինեն, որոնք կային 1894 թւի ճանապարդութեան ժամանակ:

—

Մեզ հաղորդում են, որ դերասանուհի տիկին Հրաչեայ, որ Կ. Պոլսի վերջին դէպքերից յետոյ տեղափոխվել է Թիֆլիս, մտադիր է տօնել իր բեմական գործունէութեան 25-ամեակը: Ինքը տիկինն է յղացել այդ միտքը, թէ ուրիշ այնպիսի մարդիկ, որոնք առանձին սէր ունեն թատրոնական կուլիսների ետևը մեկենասի դեր կատարել—այդ մեզ համար կատարելապէս մէկ է: Մենք հաւատալ անգամ չենք կարող, որ մեր շնորհալի դերասանուհին կարող է այժմ մտածել որ և է տօնախմբութեան մասին: Եթէ նա նիւթական կարօտութիւն ունի, թող մի ներկայացում տայ, բայց առանց քանհինգամեակների, տօնախմբութիւնների, առանց «ֆեյերվերկների»: Ամեն բան իր ժամանակն ունի:

—

Մի քանի օր առաջ, հաղորդելով, որ Մարիամեան-Յովնանեան դպրոցի վարչութիւնը 1,000 ռուբլի ռոճիկ է նշանակել դպրոցի նախկին տեսուչ Փիլիպպոս Վարդանեանին, մենք հարց արինք, ճիշդ է այդ լուրը թէ ոչ: Դպրոցի վարչութիւնը մինչև այսօր լռութիւն է պահում, և մենք տրամադրված ենք ներկայ դէպքում ընդունելու, որ «լռութիւնը համաձայնութեան նշան է»: Եթէ այդպէս է, ապա ինչո՞ւ նոյն դպրոցի վարչութիւնը մի վայրկեան անգամ չը մտածեց եթէ ոչ հազար, գէթ հարիւր ռուբլի հաւեստ ռոճիկներով ապահովել դպրոցի վարժապետներին և վարժուհիներին, որոնք 2,000 ռուբլի ռոճիկ չեն ստացել, ինչպէս պ. Փիլիպպոս Վարդանեան, և բնականաբար օգնութեան կարօտ են: Արդեօք պ. Վարդանեանի նշանակած «հանգստեան թոշակը» մի վարձատրութիւն է հայ վարժապետին, թէ լոկ սինեկուրա...

—

Ահա մի քանի տարի է, որ Անդրկովկասում սկսել են բուսցնել եապօնական մի միրգ, որ լատիներէն կոչվում է «Diospyrus Kaki», իսկ ռուսերէն японская хурма: Այս օրերս մի պարոն, Բէգլար Կարաբէգեան, Բաթումի մէջ գտնըվող իր այգուց ուղարկել է Թիֆլիս, Կովկասեան Գիւղատնտեսական ընկերութեան, այդ մրգի նըմուշները: Միրգը միջին խոշորութեան խնձորի մեծութիւն ունի, նարնջագոյն կեղև, իսկ համը փոքր ինչ տտիպ է: Դա աջող բուսնում է Բաթումի շրջանում, որի կլիման յարմարութիւններ ունի այդ բոյսի աճման համար:

—

Լրագիրները հաղորդում են, որ մտադրութիւն կայ առաջիկայ յունվարից արագացնել Անդրկովկասեան երկաթուղու գնացքները և նշանակել մի նոր յատուկ ճեպագնացք:

—

Երեք օր է արդէն, Ռուսաստանի պօստը Թիֆլիսում չէ ստացվում:

—

ԻԳԴԻՐԻՑ մեզ գրում են. «Իգդիրից դէպի սահմանը շտապով ճանապարհ է շինվում. հարիւրաւոր գիւղացիներ բահերով գնում են դէպի աշխատանքի տեղը»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լօնդօնի լրագիրները լսել են, որ Թիւրքաց Հայաստանում նիւթական օգնութեան կարօտ կանանց, երեխաների և տղամարդկանց թիւը հասնում է 400,000-ի:

—

Տրապիզոնից մեզ գրում են, որ մի խումբ հայեր աքսոր ուղարկվեցին: Նրանցից մէկը դատապարտված է Թիւրքաց օրէնքի համաձայն, 101 տարվայ բանտարկութեան:

—

«Cosmopolis» ամսագրում, որ զետեղում է իր մէջ անգլիերէն, ֆրանսերէն և գերմաներէն լեզուներով յօդուածներ, տպված է Ֆրեդերիկ Գրինվուդի Sentiment in Politics յօդուածը, որի հեղինակը խօսում է իդէալական Եւրոպայի մասին և ապա անցնում է ներկայ դրութեան: Իդէալական Եւրոպան այն կը լինէր, ասում է Գրինվուդ, երբ ազգերը, մեծ թէ փոքր, կապրեն միմեանց կողքին ազատ, բաւական, բարգաւաճելով և զարգանալով: Այն ժամանակ չէին լինի յարձակումներ միմեանց վրա, նոյն իսկ տարիֆների կամ սակագների կռիւները կը դադարէին: Եւ միմեանց դէմ մղած մաքառումները այն ձևը կընդունէին, ինչ որ այժմ ունեն մի և նոյն արհեստանոցի մեծ և փոքր աշխատաւորները, մի և նոյն վաճառանոցի առևտրականները, մի և նոյն համալսարանի ընկերները: Սակայն, ըստ երևոյթին, այս պատկերը դեռ ցնորք է, հեռու գործադրութիւնից: Ազգերի մէջ շարունակվում է գոյութեան կռիւ այն նախնական ձևով, որ յայտնագործեց Դարվին, և որի հետևանքը կարող է լինել դիկտատորութիւն, որ ձեռք կը բերի պետութիւններից մէկը: Մարդկութեան և Եւրոպայի անունով պէտք է միջոցներ որոնել Եւրոպան վերադարձնելու դէպի իր իդէալական նպատակների ճանապարհը:

—

Անգլիական «Nineteenth Century» ամսագիրը զետեղել է Ուիլֆրիդ Բլընթի, Տիրան Քելեկեանի և Էդմունդ դիւ Կանի յօդուածները: Բլընթ, քննելով իրերի վիճակը և Անգլիայի դրութիւնը, ասում է, որ Անգլիային երեք ճանապարհ է մընում գործելու, կամ 1) ոչինչ չանել, պահպանելով իր ստացուածքը և առևտուրը, ինչպէս այդ խորհուրդ է տալիս լորդ Ռօզբերրի և որին երևի կը հետևի Անգլիան, կամ 2) գնալ կուրօրէն պաշտպանելու Անգլիայի վիրաւորված պատիւը և պատերազմել միայնակ, և կամ 3) միւս ամենամեծ շահեր ունեցող պետութիւնների հետ պնդել նոր կօնգրէս գումարելու անհրաժեշտութեան վրա: Բլընթի կարծիքով, Գլադստօն այն սխալն արեց, որ երբ կառավարութեան ղեկը իր ձեռքն էր, չաշխատեց ոչնչացնել այն արատը, որ բարդվեց Անգլիայի վրա Կիպրոսի դաշնագիրը կապելով:

Քելեկեան իր յօդուածի մէջ յայտնում է այն միտքը, թէ Թիւրքիայի հպատակների մէջ կան առաջ գնալու ձգտումները, եթէ միայն նրանք խրախուսվեն և խելացի կերպով առաջնորդվեն: Սուլթանը պէտք է թագաւորի, բայց ոչ թէ կառավարի. երկիրը պէտք է կառավարվի ներկայացուցիչների ձեռքով եւրոպական կօնտրօլի տակ, ունենալով նոյն գործավարութեան եղանակը, որ ընդունված է Հաբսբուրգների կայսրութեան մէջ:

Էդմունդ դիւ Կան, առաջ բերելով գեներալ Գօրդօնի մի նամակը, որ տպված է հին կապոյտ գրքերի մէջ, ասում է, որ մահմետական երկիրներում կարելի է կանոնաւոր կառավարութիւն հաստատել, եթէ միայն ոչնչացվեն փաշաները, և երկրի գործերը յանձնվեն ժողովրդին, եթէ, ուրիշ խօսքով, վերականգնեցնվի Միդհատի ծրագրած սահմանադրութիւնը:

—

Անգլիական «National Review» ամսագրում Սպենսեր Ուիլկինսօն The value of Constantinople յօդուածի մէջ ցոյց է տալիս, թէ քաղաքականութեան առաջ ներկայումս դրված խընդիրը նեղ և սահմանափակ մի խնդիր չէ, որ վերաբերում է այս կամ այն ազգութեան կամ կրօնին, այլ մեծ միջազգային խնդիր է, որ շօշափում է խոշոր առևտրական, ընդհանուր տնտեսական և զինւորական շահեր: Սև ծովի 2000-ից աւելի մղոն ափերը, Բօսֆորի, Մարմարայի, Դարդանելի և Միջերկրական ծովի արևելեան եզերքներին կպած երկիրները, Սուէզի ջրանցքով և Պարսկական ծոցով միասին՝ ներկայացնում են եւրոպական դիպլօմատիայի քննութեան կնճռոտ և դժուար լուծելի խնդիրներ, որոնք տասնեակ տարիներով զբաղեցրել են քաղաքագէտներին և մեծ ընդհարումներ առաջ բերել պետութիւնների մէջ:

—

Լօնդօնի «Fortnightly Review» ամսագրի մէջ Բօուլէս նուիրել է մի ընդարձակ քննութիւն Կիպրոսի դաշնագրի մասին եղած առարկութիւններին և պաշտպանում է Կիպրոսի դաշնագիրը, տեսնելով նրա մէջ անգլիական հեռատեսութիւնը՝ Հնդկաստանի պաշտպանութեան համար:

ՆԱՄԱԿ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՑ

Պօստօն, նոյեմբերի 8-ին

Երեք ամսուան աղմուկէն և կռիւներէն վերջ, նոյեմբերի 3-ին, ինչպէս արդէն գիտէք, կատարուեցաւ նախագահի ընտրութիւնը, Մաք Քինլին ընտրուեցաւ միլիոն մը քուէի մեծամասնութեամբ: Ամենէն անտարբեր օտարականը իսկ չէր կրնար առանց յուզման և սքանչացման դիտելու վերջին մի քանի չաբթուան կռիւները: Այդ պայքարին մէջ երևան եկան Ամերիկայի ամենէն փայլուն քաղաքական հանճարները, ճարտասաններ, կազմակերպողներ: Չիգակոյ քաղաքը և նահանգը կը դղրդէր, օրական հարիւրաւոր միթինկներ կը գումարուէին, կային մարդիկ, որք օրական 10—20 ատենաբանութիւններ կընէին երկաթուղով հոս ու հոն սլանալով: Հիանալի է ռամկավարական ընտրելիին կորովը. Նա դեռ երիտասարդ և անփորձ քաղաքական կեանքի՝ ամենէն մեծ ոգևորութեամբ յառաջ կը մղէր իր կռիւը, այս երեք ամսուան մէջ հազարի չափ ատենախօսութիւններ ըրաւ, ամեն նահանգաց կողմը: Խմբագիր մը կը հաշուէր թէ կէս միլիոն բառ արտասաներ է, քանի մը միլիոն մարդոց ներկայութեամբ: Յայտնի է թէ եթէ իր պաշտպանած սկզբունքները այնքան կասկածելի չը լինէին, կամ իր ընտրական պայքարի ընկերները քիչ մը աւելի իմաստութիւն ունենային, այսօր Մաք Քինլիի տեղ Պրայնի անունը պիտի տեսնէինք ամեն տեղ: Խեղճ երիտասարդը քուէարկութեան սկսելուն վերջին վայրկեանը հասաւ տուն սպասելու իր հայրենակիցներուն վճռոյն՝ իր երեք ամսուն անդուլ ֆիզիքական և մտաւոր գերագոյն ջանքերէն վերջ: Եւ վճիռը, անփոփոխելի, անդառնալի վճիռը, կը մերժէր զինքն ու իր դաւանանքը:

Հանրապետական ընտրելին իր քաղաքէն դուրս չելաւ, ամեն կողմէ ունկնդիրներ կերթային ուղերձներով, որոնց կը պատասխանէր իր դրան շէմքի վրայ կայնած: Սակայն Մաք Քինլին ալ պարապ յագնած չէ, օրական 5—10 ատենախօսութիւն ընել ստիպուած էր: Այսուհանդերձ՝ հանրապետական ընտրելին պէտք եղածէն թերևս շատ աւելի կը պարտի իր բարեկամներուն, որք ամէն ճիգ թափեցին. իր երբեմնի հակառակորդները իսկ միացուցած իրենց ուժերը՝ Արևմուտքի մէջ իրենց գերագոյն ջանքերով միայն կրցան փրկել կուսակցութիւնը պարտութենէ և հայրենիքը անկումէ, ինչպէս իրենք կը կարծեն: Նըռայն մէջ նշանաւոր դարձան Արևելքի որդիները, փոքր Մասաչուսէտը և Պօստոնը ամենէն փայլուն ատենախօսները հանեցին հրապարակ. և մանուկ Արևմուտքը իր զարգացած եղբօր տուած խրատին անսաց:

Ընտրական պայքարը զուրկ չէր շատ մը հետաքրքրական միջադէպերէ: Թափորները և ժողովները հիանալի էին: Մենք հոս բաղդ ունեցանք Պրայնը տեսնելու, բայց 100,000 մարդոց ժխորին մէջ բառ մը իսկ լսելու անկարող էինք: Հանրապետականաց ժողովները ընդհանուր առմամբ շատ աւելի կանոնաւոր և ոգևո-

բեալ էին։ Գեղեցիկ էին համալսարանի ուսանողաց թափորները։ Մի գիշեր 3000-ի չափ ուսանող լապտերներով, ջահերով, դրօշակներով, և Ամերիկայի ուսանողական «Ռահ, ռահ, ռահ» աղաղակներով շրջեցան փողոցները հազարաւոր հիացող աչքերու առջև։ Ռամկավարականներն ալ թափորներ կազմեցին, քանի մը հազար տակառ ձէթ ծուխի վերածելով, և իրենց թոքերու բոլոր ուժը Hurrah for Bryan, (հուրա Պրայն) պօռալու գործածելով. պարտութենէ վերջ մանաւանդ այսպիսի ծախքեր վճարել բաւական ծանր է դրամական նպաստներ ստորագրող ռամկավարականներու։

Զարմանալի չէ որ ընտրութենէն առաջ կամ վերջը տեղի ունեցած լինեն մի քանի սպանութիւններ, կռիւներ։ Ժողովրդի յուզումը տեսնող մարդը այս փոքր միջադէպերը շատ աննշան կը համարի, կերևի ամերիկացիք դեռ շատ հաւատք չեն ընծայեր փայտի տրամաբանութեան։ Մինչև վերջին վայրկեանը մեծ վախեր կային Չիգակոյի համար, այնքան յուզուած էր ժողովուրդը, որ կըսէին փոքր կայծ մը բաւական է այդ քաղաքի պատմական հրդեհէն շատ աւելի սոսկալի քաղաքական հրդեհ մը բռնկցունել որ կրնայ ամեն կողմ տարածել և նոյն իսկ վտանգել հասարակապետութեան գոյութիւնը։ Ընտրութեան գիշերը մեծ զգուշութեամբ հսկեցին ոստիկանները և շնորհիւ ամերիկացի փօլիսներու շրջահայեցութեան և յաղթանդամ երևոյթին՝ առանց վտանգի անցաւ այդ գիշերը։ Լրագրերը այդ գիշեր մոգական լապտերով ամեն վայրկեան ցոյց կուտային քաղաքներու և նահանգներու ընտրութեանց արդիւնքը։ Լսելու էր հանրապետականաց և ռամկավարականաց յաջորդական հուրաները կամ քըրքիջները թուանշաններու առջև։ Կէս գիշերէն առաջ յայտնի եղաւ թէ ով է յաղթողը. հանրապետականաց ձայնը երթալով բարձրացաւ, իսկ խեղճ ռամկավարականները տրտում տխուր սկսան տուն դառնալ, չորս տարի վերջ ըլլալիք ընտրութեամբ մխիթարելով ինքզինքնին։ Բայց-քիչեր են որ կըրնան այսպէս փիլիսոփայաբար մըխիթարուել, կամ չափաւորապէս ուրախանալ։ Ատամնաբոյժ մը, փաստաբան մը և տղայ մը խելագարած են Չիգակոյի մէջ ընտրութեանց արդիւնքէն. Ֆիլատելֆիոյ մէջ դերձակ մը անձնասպանութիւն գործեր է. Պրուքլինի մէջ մարդ մը ատրճանակով վերջ տուեր է իր կեանքին նոյն պատճառով։ Արևմուտքի ռամկավարական առաջնորդ մը յիմարանոց տարուեր է ընտրութեան յաջորդ առաւօտը. սպանութեանց թիւը 10-ի կը հասնի։ Այս վերջնոց մէջ մեծամասնութիւն կը կազմեն ռամկավարական մարդասպանները։

Զարմանալի է սակայն, որ ամենէն շատ յուսախաբ եղող մարդը, որ ամենէն շատ վշտանալու և զայրանալու պատճառ ունի, այս պարագային այնքան պաղարիւն գտնուի։ Պարտութեան մատնուած ընտրելին վերջին վայրկենին ցոյց տուաւ մի այնպիսի վեհանձնութիւն, որ իր թշնամիներն իսկ հիացուց։ «Իմ շնորհաւորութիւնս կը յայտնեմ ձեզ։ Մեր դատը ժողովրդին յանձնեցինք և ժողովրդի ձայնը ձեզ տուաւ իր հաւանութիւնը», այսպէս հեռագրեց Պրայնը իր յաղթական թշնամոյն, որ քաղաքավար պատասխան մը տուաւ նոյն ոգւով գրուած։ Երևակայեցէք որ այս մարդիկը հայ լինէին և Լօնդօն գըտնուէին...։

Մաք-Քինլին մարտ 4-էն վերջ նախագահին պաշտօնը կըստանձնէ, այդ թուականին կը նայեն Քուպացիք, այդ օրուան կըսպասեն հայեր գոնէ Թըրքի անկումը տեսնելու յուսով։ Հանրապետականք շատ աւելի համակրութիւն ցոյց տուած են դէպի հայերը, տարակոյս չը կայ թէ եթէ Քլիվլէնտի տեղ հանրապետական նախագահ մը լինէր, այսքան ժողովներ և բողոքներ պարապ չէին երթար։ Ընտրական պայքարը դադրելով, լրագիրներ սկսած են կրկին զբաղուել հայկական խնդրով, և ճիշդ ժամանակն է գէթ Ամերիկայի վհատած հայերուն քիչ մը յոյս և ոգևորութիւն ներշնչելու։

Արմէն

ՆԱՄԱԿ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻՑ

Հայդարաբադ, նոյեմբերի 17-ին

Մի քանի ժամանակ առաջ բաճաների մայրաքաղաքում մի արտաքոյ կարգի չքեղ ամուսնութիւն տեղի ունեցաւ։ Երեկոյեան ժամը 5-ին, մեծ բազմութիւն հրաւիրեալների լցված էին բողոքականների Սէնթ-Ջօրճ եկեղեցին։ Եկեղեցական հանդէսն ու արարողութիւնք սկսան երգեցիկ խմբի ներդաշնակ երգեցողութեամբ։ Պսակադրութեան արարողութիւնը փառաւոր կերպով կատարվեց ի ներկայութեան խուռն բազմութեան։ Հանդիսի աւարտելուց յետոյ, հրաւիրեալների կառքերի բազմութիւնը հետևում էին նորապսակների չքեղ և փառաւոր կառքին, դէպի Խ ո ր ն-կ ա ր տ ը ն, որը պատկանում է Նիզամի կառավարութեան։ Հրաւիրեալներին՝ նորապսակներին ընծայած ճոխ գոհարեղէնների և զանազան պարգևների փոխարէն, վայելում էին ընտիր-ընտիր քաղցրաւէնիք և ախորժահամ կերակուրներ, նոյնպէս դատարկում շամպայնի գաւաթներ նորապսակ զոյգի կենաց։ Անթիւ ուղերձներ այս այն կողմից, ոգևորված առեղծախօսութիւնք շոգիացած գլուխներից, անգլիական ճոխ և համադամ ընթրիք, ամենաչքեղ պարահանդէս, որից յետոյ պատուելի հիւրերն կը մեկնեն, վերին աստիճան յոգնած, բայց ուրախ և զուարթ տրամադրութեան ներքոյ։

Արդ՝ անշուշտ ընթերցողը կը հարցնի, արժէր սոյնօրինակ մի անծանօթ հարսանեկան հանդէսի նկարագրութեամբ զբաղեցնել «Մշակի» թանկագին էջերն։ Անշուշտ ոչ։ Եւ մենք այդ առիթով մի խօսք անգամ չէինք գրի, եթէ հետանքը մի հետաքրքրական և վերին աստիճանի զզուելի, ամենախայտառակ պատահար չը լինէր։ Ուրեմն պատմենք ճիշդ եղելութիւնը։

Հազիւ անց էր կացել սոյն փառահեղ պսակադրութիւնից 7 օր, և ահա մի տխուր առաւօտ յանկարծ թատերաբեմի վարագոյրն բացվելով՝ նորապսակ անգլիացի ճ է ն թ լ մ է ն ի գործած աններելի ոճիրն ու խարդախութիւնք երևան են գալիս, յայտնութեամբ մի անգլիացի պարոնի, որը որպէս գրագիր, ծառայած է լինում մի ժամանակ այդ անգլիացուն, և որին Հայտարաբադ գալուց մի քանի օր առաջ պաշտօնանկ է անում, վախենալով, որ իր գաղտնիքն ուրիշին կը յայտնէ։ Ցիշենք ուրեմն մեծագործ պարոնի անունը՝ Thomas Wiliam Perett, երկրաչափ, մի զինուորական ծառայողի որդի։ Նա Լօնդօնում արդէն պսակված է լինում, և ցարդ իր կինն կենդանի է, հանդերձ երեք զաւակներով։ Պարոնը գալիս է այստեղ և չինծու վկայագիրներ ցոյց տալով Mr Ullett ին, որը նոյնպէս անգլիացի և Նիզամի առաջին կառավարն է, խնդրում է նրա աղջկայ ձեռը, որը սիրով, և առանց դժուարութեան ընդունում է։ Mr. Ullett, ինչպէս երևում է, Նիզամից մեծ պարգև գտնելու ակնկալութեամբ, և իր ձեռք ձգած որսից չը զրկվելու երկիւղով, առանց աջ ու ձախ նայելու խկոյն օր է նշանակում և հրաւիրանաց տոմսեր տալով ուղարկում այս այն կողմ, ի զարմացումն բոլոր ծանօթների, որք Thomas Wiliam Perett-ի ով լինելն չէին գիտեր։ Այժմ այդ քաջագործ պարոնը անգլիական կառավարութիւնից ձերբակալված և բանտարկված է։ Այստեղի դատարանն բոլոր վկաների ցուցմունքն լսելուց և հաստատելուց յետոյ, գործն պիտի յանձնէ Պօմպէի բարձրագոյն ատենին։ Մի քանի օրից յետոյ դատարանն իր գործն կը վերջացնէ, դատապարտելով առ նուազն 14—15 տարվայ տաժանակիր աշխատանքի։ Ուրեմն քաջագործ պարոնը աշխարհի վրա կը թողնէ երկու կենդանի անպատուած կին և երեք անմեղ և անխնամ մանուկներ։ Աստուած խիղճ տայ այդպիսի մարդակերպ գազաններին։

Գ. Տէր-Ադամեանց

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Qui pro quo

«Արձագանքի» № 136-ի մէջ զետեղված է նոյեմբեր ամսի 14-ի քահանայական ժողովի շատ կ լ է կ ա ծ նկարագիրը՝ «Թեմիս արքազան Առաջնորդի յորդորը քահանաներին» վերնագրով։ Գնում ենք այստեղ տառացի ընդօրինակած այն խօսքերը, որ «Արձագանքը» չակերտների մէջ առած՝ գրում է իբրև թեմակալ առաջնորդ Գէորգ արքեպիսկոպոսի բերանից դուրս եկած. «Իսկ այդ Դաւիթը ամենից յայտնի է իր ամբողջ անցեալով. բայց տեսէք թէ նա ինչ լեզւով է սկսում խօսել ժողովրդի մէջ... ապացոյց որ նրան ս. Էջմիածնում ըստ արժանւոյն գնահատել են և նրա բողոքը մնացել է առանց ազդեցութեան՝ ահա ես պիտի կարդամ ձեզ Վեհափառի դիւանապետի մասնաւոր նամակը, որտեղից երևում է, որ այդ քահանան յանդիմանվել է հրապարակով, իսկ նրա խնդիրը յանձնած է մեր կոնսիստորի քըննութեան»։

Առաջին՝ չենք կարող հաւատալ թէ մի առաջնորդ, այն էլ արքեպիսկոպոս, բոլոր քահանաների ներկայութեամբ թոյլ կը տայ մի քահանայի անուանել սոսկ՝ Դաւիթ. որ վիրաւորական կը լինէր բոլոր քահանաների համար ու աններելի յանցանք «ըստ հիմնական համզմանց պահպանողական կուսակցութեան»։

Երկրորդ՝ անհասկանալի ու հակասական հասկացողութիւն են «Վեհափառի դիւանապետ» և «մասնաւոր նամակ» խօսքերը։ Դիւանապետը պաշտօնեայ է. նրա գրածները՝ իբրև դիւանապետի՝ պաշտօնական են. եթէ նամակը մասնաւոր է, ապա գրողը ոչ թէ մի դիւանապետ է, այլ Նահապետ վարդապետ, թէկուզ ինքն էլ լինի Նահապետեան, որի նամակը ոչ մի կոպէկի արժէք ունենալ չէ կարող, մանաւանդ երբ մասնաւոր նամակի առիթ տուող խնդրի վերաբերմամբ տեղի է ունեցած Վեհափառ Կաթուղիկոսի որոշ վճիռը։

Երրորդ՝ ասել թէ նրա—Դաւիթ քահանայ Գիրգիզեանցի—բողոքը մնացել է առանց ազդեցութեան, երբ Վեհափառ Կաթուղիկոսը պատուիրել է վերստին տեղափոխել իր եկեղեցին, (գոնէ մեզ այսպէս են հաղորդել) մինչև գործի քննութիւնն ու վախճանական վճռո կայացնելը,— կը նշանակի առ ոչինչ համարել ծայրագոյն իշխանաւորի վճիռը ու նշանակութիւն տալ մի Նահապետ վարդապետի մասնաւոր նամակին։

Չորրորդ՝ որն է այն «հրապարակը», ուր յանդիմանվել է քահանան։ Եթէ պաշտօնական է —ուր է պաշտօնական թուղթը. եթէ մասնաւոր «ասէկօսէների հրապարակի» մասին է—առ նըւազն ծիծաղելի է բանի տեղ դնելը։

Հինգերորդ՝ ինչ վարմունք է դիւանապետ Նահապետ վարդապետի վարմունքը, որ իբրև դիւանապետ Կաթուղիկոսի դիւանից արձակում է ամենայն հայոց Կաթուղիկոսի ձեռքով ստորագրած վճիռը, որով ուղղակի փոխում է թեմական իշխանութեան կարգադրութիւնը, և դրա հետ միասին մասնաւոր կերպով գրում է Գէորգ արքեպիսկոպոս Սուրէնեանցին մի նամակ, որով ապացուցանում է «որ նրան (Դաւիթ քահանային) Ս. Էջմիածնում ըստ արժանւոյն գնահատել են և նրա (քահանայի) բողոքը մնացել է առանց ազդեցութեան»։

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

Կ. ՊՈԼԻՍ, 20 նոյեմբերի։ Կրետէի ժանդարմերիան վերանորոգող յանձնաժողովի թիւրք պատգամաւորները, ինչպէս և աւստրո-ունգարական զինուորական գործակալը ճանապարհ ընկան Կրետէ։ Միւս զինւորական գործակալները կուգնորվեն միւս օրը։

ՍՕՖԻԱ, 20 նոյեմբերի։ Երէկ, ոստիկանութեան և ամբոխի ընդհարման ժամանակ՝ դաշոյնով վիրաւորված ժանդարմը այսօր մեռաւ։ Ասում են, որ դատախազը դատ կը սկսի նախկին մինիստր Ցօնչևի և ուրիշ երկու անձանց դէմ, իբրև յանցաւորների՝ տեղի ունեցած անկարգութիւնների գործում։

ԼՕՆԴՕՆ, 20 նոյեմբերի։ Պաշտօնապէս հաղորդվում է, որ ներքին գործերի մինիստրը՝ ի նկատի առնելով Ջէմսօնի տկարութիւնը, հրամայեց ազատութիւն տալ նրան։

ԲՐԱԴՖՕՐԴ, 20 նոյեմբերի։ Հրդեհ պատահեց մեծ թաղի մէջ, որը բոլորովին այրվեց։ Այդ թաղի մէջ զետեղված էին մինչև 40 ֆիրմաների պահեստները։ Վնասը 200 հազար ֆունտ ստերլինգ է։

ՍՕՖԻԱ, 20 նոյեմբերի։ Օրէնսդրական ընտրութիւնները շատ լաւ անցան, թէև դիմադրական կուսակցութիւնը փորձեց մի քանի տեղերում անկարգութիւններ առաջ բերել, և մայրաքաղաքում, օրինակ, քարեր էր խփում պօլիցիային։ 169 ընտրութիւններից՝ 151 կառավարչական կուսակցութիւնն է տարել, իսկ 14-ը՝ դիմադրական կուսակցութիւնը. 4-ը դեռ չէ կայացել։ Բօլգարները չեն յիշում այդ տեսակ ընտրութիւններ։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 21 նոյեմբերի։ «Екатеринбургская Недѣля» լրագրի հրատարակչին թոյլատրըված է այս լրագրի փոխարէն հրատարակել «Уралъ» անունով ամենօրեայ լրագիր։

ՎԻԵՆՆԱ, 21 նոյեմբերի։ Աւստրիական կառավարութիւնը ստացաւ Ռունգարիայից հաղորդութիւն՝ աւստրո-ունգարական մաքսային և առևտրական դաշնակցութիւնը դադարեցնելու մասին։

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԻԱ, 21 նոյեմբերի։ Վճռաբեկ դատարանը վճռեց որ եգիպտական կառավարութիւնը վերադարձնէ 500,000 ֆունտ ստերլինգը, որ վերցրված է պետական պարտքի գանձարանից Դոնգոլի արշաւանքի համար, նոյնպէս և վճարէ դատարանական ծախքերը։

ԲՈՒԽԱՐԵՍՏ, 21 նոյեմբերի։ Մինիստրութիւնը հրաժարական տուեց։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 21 նոյեմբերի։ Թագաւոր կայսրը և Թագուհի կայսրուհին կայսերական ընտանիքի անձանց հետ ներկայ էին Միքայէլեան ձմանէժում Լէյբ-գվարդիայի Սիմէօնեան գնդի եկեղեցական հանդէսին։ Զօրահանդէսից յետոյ Ձմերային պալատում կայացաւ Բարձրագոյն նախաճաշ։ Թագաւոր Կայսրը խմեց այն զօրաբաժինների կենացը, որոնք տօնում էին իրանց եկեղեցական տօները։

ՀՌՈՄ, 21 նոյեմբերի։ «Opinione» լրագիրը յայտնում է, որ «Neue Freie Presse» լրագրի մէջ տպված՝ Համբուրգից ուղարկված հեռագիրը՝ որպէս թէ գոյութիւն ունի ռուս-իտալական դաշնագիր չինծու է։

ԼՕՆԴՕՆ, 21 նոյեմբերի։ Նոյեմբերի 20-ին, Ջէմսօն արձակվեց բանտից։

ԱՐՐԱՍ, 21 նոյեմբերի։ Բուլօնեանն ձիերը, որոնց ընծայել է Պա-դը-կալէ նահանգը Թագաւոր կայսրին, այսօր կուղարկվեն Պետերբուրգ։

ԶԱՆԶԻԲԱՐ, 21 նոյեմբերի։ Իտալական ընդհանուր հիւպատոս Չէկկի, իտալական «Վօլտուրնօ» և «Ստաֆէտտա» մարտանաւերի հրամանատարները, նոյնպէս և վեց օֆիցեր սպանվեցին Մագատօկսում, Աֆրիկայի արևելեան ծովափում, սամալիների ձեռքով։ Հարիւր մարդ վիրաւորվեցին։ Մանրամասնութիւնները դեռ չկան։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ

ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Բաթ. դուրս է գալիս	9 ժ. 40 ր. առ.	11 ժ. 20 ր. գիշ.
Թիֆլիս հասնում է	9 „ 55 „ եր.	12 „ 25 „ ցեր.
Թիֆլ. դուրս է գալիս	10 „ 50 „ „	1 „ 10 „ „
Բաքու հասնում է	4 „ 49 „ „	7 „ 30 „ առ.
Բաքուից դուրս է գալիս	2 ժ. 30 ր. ցեր.	11 ժ. 5 ր. գիշ.
Թիֆլիս հասնում է	8 „ 21 „ առ.	5 „ 50 „ եր.
Թիֆլ. դուրս է գալիս	9 „ 30 „ „	6 „ 50 „ „
Բաթում հասնում է	9 „ 45 „ եր.	8 „ 15 „ առ.

ԴԻԼԻԺԱՆՍՆԵՐ

Հ ի ն գ հ ո գ ո ւ հ ա մ ա ր		
Թիֆլիսից դուրս է գալիս	7 ժ. առ.	9 ժամ. առ.
Գիշերում է	Մլեթում	Փասանաուր
Վլադիկավկազ հասնում է	6 ժ. երեկ.	8 ժ. երեկ.
Վ ե ց հ ո գ ո ւ հ ա մ ա ր (չեն գիշերում)		
Թիֆլիսից դուրս է գալիս	9 ժ. 30 ր. առ.	7 ժ. երեկ.
Վլադիկավկազ հասնում է	12 „ —ցերեկ	8 „ 50 ր. „

ԲԺՇԿՈՒՀԻ Բ. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ

փոխադրվել է նոր բնակարան՝ Միքայէլեան փողոց, բժիշկ Վերմիշեանի տուն, № 101. ՀԻՒԱՆԴՆԵՐԻՆ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄ է երեկոյեան $6^1/_2$—$7^1/_2$ ժամին։ (№ 137) 1—10

Վաճառվում են հետևեալ

ՄԵԾԱԴԻՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԻԿԻ . . .	20 կ.
ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ . .	50 „
ՐԱՖՖԻ	40 „
ԳԱՄԱՌ-ՔԱԹԻՊԱՅԻ . . .	40 „
ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆԻ (սակաւ.) ,	60 „

Ընդունում եմ և նկարելու պատւէրներ։

Գումարով ցանկացողներին զիջումն կը լինի։ Դիմել՝ ТИФЛИСЪ, Саркису Согомонянцъ, въ ред. «Агбюръ». (№ 137) 1—5

Բ ժ շ կ ա պ ե տ

Ե. Ի. ՑՐԱՆՑԻՈՒՍ

Վելիամինօվսկայա № 4. Դումայի հանդէպ։ Ընդունում է կոկորդի, քթի և ականջի հիւանդութիւն ունեցողներին 5—7 ժամ երեկոյեան։
(№ 127) 6—10

Հ Ա Ր Կ Ա Ւ Ո Ր Է

Վ Ա Ր Ժ Ո Ւ Հ Ի

գիմնազիան աւարտած։ Պայմանները կարելի է իմանալ „Մշակի“ խմբագրատանը։
(№ 136) 2—3

ԲԺԻՇԿ ԶԱՐԳԱՐԵԱՆՑ

Մօսկվայի կայսերական համալսարանի մանկաբուժական կլինիկայի նախկին օրդինատոր, ընդունում է միայն հիւանդ երեխաներին ամեն օր, ժամի $11^1/_2$—1-ը։ Շաբաթ օրերը՝ ձրի։

Հասցէն՝ Ստարօ-Ինստիտուտսկայա, տ. № 13.
№ 103 (շր.) 24—40

Պատիւ ունիմ յայտնելու, որ մեր գրավաճառանոցում գտնվում են հետևեալ պատկերները։

1) ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ պատկերը, շրջապատված վեց նշանաւոր կաթողիկոսներով, ծաղկապսակներով. 2) ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ պատկերը վեց նշանաւոր գործիչներով. 3) ՄԱՏԹԷՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԻԶՄԻՐԼԵԱՆԻ պատկերը առանձին. մեծադիր արտանկարված Արդուլայ եղբայրների լուսանկարից։

Երեք պատկերն էլ ճանապարհածախսով—1 րուբլի՝ վճարը կանխիկ, կամ ուղարկել՝—15 հատ 7 կոպէկանոց մարկա։ Գումարով պահանջողներին 100 հատը 25 ր. ճանապարհածախսով։ Գումարով պահանջողները պիտի ուղարկեն փողի $^1/_3$ մասը պահանջի հետ։

Հասցէն. БАКУ, գրավաճառանոց «Րաֆֆի»—Ա. Աւագեան։ (№ 134) 5—3

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՇՈԳԵՆԱՒԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

„ՄԷՍԱԺԷՐԻ ՄԱՐԻՏԻՄ“ — MESSAGERIES MARITIMES

Նոյեմբերի 30-ին (12 դեկտ.) մեկնելու է Բաթումից „Memphis“ շոգենաւը, իսկ Նովորոսսիյսկից՝ մի ուրիշ շոգենաւ, դեկտեմբերի 8/20-ին դէպի Կ. Պօլիս, Մարսէյլ, Հավր և Լօնդօն:

Տոմսակներ՝ ուղղակի հաղորդակցութեան մինչև Պարիզ, նոյնպէս մինչև Շանխայ (Չինաստան), վլադիվօստօկ գնացողների համար, կարելի է ստանալ Թիֆլիսում՝ պակասեցրած գներով:

Նոյնպէս արտասահման ապրանքներ փոխադրելու մասին հարկ եղած տեղեկութիւնների համար, դիմել սոյն ընկերութեան Թիֆլիսի գործակալ՝ պ. Պուպպօ-ին, Դվորցովայա փողոց, քարվանսարայ նախկին Արծրունի, գրասենեակ № 127. 1—1

ՄԵԾ ՄՕՍԿՕՎԵԱՆ ՀԻՒՐԱՆՈՑ

(Большая Московская Гостиница)

(ՌՕՍՏՕՎ ԴՕՆԻ ՎՐԱ)

Սրանով յայտարարվում է, որ Ռօստօվում, Մեծ Սադօվայա փողոցի վրա, հայ աղքատների եկեղեցական հոգաբարձութեան պատկանող տան մէջ, բացել եմ ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ ՀԻՒՐԱՆՈՑ և ՃԱՇԱՐԱՆ, ամեն տեսակ յարմարութիւններով. Ձոխ և շքեղ կահկարասիքով զարդարված են սենեակները և էլէքտրական լուսով լուսաւորված: Կայ վեր բարձրանալու ՄԵՔԵՆԱՅ, ԼՈՂԱՐԱՆ և բնակվողների համար պէտք եղած միւս բոլոր պարագաները, եւրօպական առաջնակարգ հիւրանոցների օրինակով: Հիւրանոցը ունի մինչև անգամ Թարգմաններ: (№ 130) 3—16

ՆԱԽԱԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ

Մեծ պահանջը և աճագին հռչակը մեր հնարած

ՏԱՂԿԵԱՅ Օ-ԴԸ-ԿՕԼՕՆԻ

ԳԼԻՑԵՐԻՆԵԱՆ ՍԱՊՕՆԻ ՆԿԱՐՆԵՐՈՎ

ԳԼԻՑԵՐԻՆԵԱՆ ՓՈՇԻԻ

ԷԿՍՏՐԱԿՏ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԵԱՍԱՄԱՆԻ ԵՒ ՌԷԶԷԴԱՅԻ ՏԱՂԻԿՆԵՐԻՑ

ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ԱՐԿՂԻԿՆԵՐ և այլն

ստիպում է մեզ հետ մրցողներին ՆՄԱՆԵՑՆԵԼ ոչ միայն անունները, այլ և մեր մասնագիտութիւնների ներքին սարքին, որպէս զի դրանով մոլորեցնեն հասարակութիւնը և այդպիսով մեծացնեն իրանց արդիւնքների վաճառումը, և այդ պատճառով խնդրում ենք պատուարժան գնողներին, մեր արդիւնքները գնելու ժամանակ, առանձին ուշադրութիւն դարձնել ֆիրմայի և գործարանական մարկայի վրա:

БиК° БиК° БРОКАРЪ и К° ВЪ МОСКВѢ. ФАБРИЧН. ШТЕМПЕЛЬ УТВЕРЖД. ПРАВИТЕЛ. 1864 г. 1864 г.

Բարձրագոյն հաստատված ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

6—9 (№ 90—ամս. 5, 20) **ԲՐՕԿԱՐ ԵՒ ԸՆԿ.**

ԱՌԱՆՑ ԿՈՂՄՆԱԿԻ ՈՅԺԻ ԵՒ ԾԱԽՍԵՐԻ

ԼԵՄԻՉԵԼԻ

ՍԻՖՕՆ-ԷԼԵՎԱՏՕՐԸ

Բարձրացնում է ջուրը 35—70 և աւելի արշին

ՋՐԵԼՈՒ

Դաշտեր, այգիներ, պարտէզներ և այլն:

ՋՈՒՐ Է ՏԱԼԻՍ

Քաղաքներին, կալուածներին, ամարանոցներին, գիւղերին:

ԲԱՐՁՐԱՑՆՈՒՄ Է ՋՈՒՐԸ

Ջրաղացներին, սարերը և ամեն տեղ, ուր ջրի կարիք կը լինի:

(№ 136) 2—15

Ռուսերէն բերնով բռշխւրները ՈՒՂԱՐԿՈՒՄ ԵՆ ՋՐԻ

Դիմել Լեոն Իան-Աղեանցին

Тифлисъ, Мадеровская, собст. домъ.

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀԱՍՏԱՏՎԱԾ

ԴԻՏԵԱՏԿՕՎՍԿՈՒ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԹՂԹԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ ԿԻԵՎՈՒՄ

Սրանով պատիւ ունի հաղորդել ի գիտութիւն պատուելի հասարակութեան, որ այս սեպտեմբերի 10-ից նա բացեց Բագւում, եղբ. Թումանեանների տան մէջ, Միլիւտինսկայա փողոցի վրա

ԹՂԹԻ ՊԱՀԵՍՏ

իր սեփական գործարանների արդիւնք, ուր գտնվում են մեծ ընտրութեամբ թղթէ, գծագրութեան, աշակերտական և կանցելեարական առարկաներ:

Վաճառվում է մեծ քանակութեամբ և մաս մաս, գործարանային գներով:

(№ 117) (չ.) 5—5

ԼՈՅՍ Է ՏԵՍԵԼ ՓԱՌԱԿԱԶՄ ԵՒ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

ՕՐԱՑՈՅՑ 1897 Թ.

Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ

ՎԵՀ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ, Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ, ԳԷՈՐԳԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ և այլ պատկերներով զարդարած

ԳԻՆՆ Է 20 Կ.

Վաճառվում է Թիֆլիսում, կենտրօնական և «Արարատ» գրավաճառանոցներում, վիճակային կօնսիստօրիաներում և հոգևոր կառավարութիւններում: Մեծ քանակութեամբ գնողին 20% զիջումն, եթէ դիմեն ս. Էջմիածնի տպարանական ժողովին այս հասցէով: Св. Эчміадзинъ, Типографич. Комитету. (№ 131) 6—10

ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

ՐԻՍ-ԳՈՒՏՄԱՆԻ

(Տնային գործածութեան համար)

ՀՆԴԿԱԿԱՆ ՄԻՇՈՒՆԱ, այն է հաստատ մահ մկներին, խլուրդներին և ուրիշ կրծողներին: Այս միջոցը արտաքսում է այդ կենդանիներին գլխաւորապէս բնակարաններից, այնպէս որ նրանք չեն մնում գետնայարկի տակ և չեն տարածում գարշահոտութիւն:

ՄԼԱԿՆԵՐԻ ԴԷՄ ՀԵՂՈՒԿ, ոչնչացնում է նրանց ընդմիշտ: Նա շատ հաճելի հոտ ունի և բիծ չէ թողնում ճերմակեղէնի, կօշիկների և կարասիքի վրա: Փչեցնելով նրան, սենեակի օդին հաճելի թարմութիւն են հաղորդում և միաժամանակ հալածում են ցեցը, ճանճը և մոծակները:

ՓՈՇԻ՝ ՄԻՋԱՏՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ, ամենայարմար միջոցն է բոլոր միջատները և նրանց սաղմերը բոլովին ոչնչացնելու համար: Այդ փոշին անփոխարինելի է լուեր և մլակներ ոչնչացնելու համար անկողիններում, ներքնակներում, թաղիքով պատած փայտային պատերում: Ոչնչացնելով ցեցը և չունենալով նաֆթալինի անհաճոյ հոտը, այս փոշին բոլորովին փոխարինում է նրան. դրա համար հարկաւորութիւն չը կայ ամառը տալ մուշտակները և ուրիշ մորթեղէն իրերը պահելու համար: Փոշու ազդեցութիւնը, երբ նրան գործադրում են ամեն տեսակ միջատների, մրջիւնների հէջմ—գրեթէ վայրկենական է—հետևանքը զարմանալի: Հարցնել դեղավաճառական խանութներում:

(№ 23) 23—50

ԹՔՎԻԲՈՒԼԻ ՔԱՐԱԾԽԱՅԻՆ ՀԱՆՔԵՐԻ ԵՒ ԲՐԻԿԷՏԻ

արդիւնագործութեան ընկերութեան վարչութիւնը սրանով յայտարարում է ի գիտութիւն գնողների, որ ընկերութեան բրիկէտների վաճառումը լինում է իր տեղում, փութը 13 կօպէկով: Մանրամասն պայմանները կարելի է իմանալ հանքերի գրասենեակում:

Հասցէն հեռագիրների համար՝ «Ткварчельскія копи, управленіе». Նամակների համար—Кутаисъ—Тквибули, Управленіе Ткварчельскихъ копей и брикетнаго производства.

(№ 124) 13—15

ՀԱՇՈՒԵԿՇԻՌ ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԲԱՆԿԻ

ցՅ1-ն Նոյեմբերի 1896

ՊԱՀԱՆՋՔ	Թիֆլիսում	Բաժիններում	Ընդամենը
1. Դրամարկղ (առձեռն թղթադրամ)........	182,509 —	339,060—33	521,569—33
2. Ընթացիկ հաշիւ Պետական Բանկ. բաժնում	512,935—26	730,200 —	1,234,135—26
3. Զեղչ. (Disconto) մուրհ. երկու ստորագրութ	3,645,782—84	1,770,012—96	5,415,795—80
4. Զեղչ. մուրհ. մի ստոր. ապահ. տոկոս. թղթ	387,356—32	— —	387,356—32
5. Զեղչումն տոկոսաբեր թղթ., կտրօն. և այլն	41,071—49	21,783—07	62,854—56
6. Փոխառութիւն գրաւականով՝			
ա) Պետութիւնից ապահ. տոկոսաբ. թղթերի.	1,493,893—99	683,477—24	2,177,371—23
բ) » ոչ ապահ. » »	317,081 —	21,280 —	338,361 —
գ) Ապրանքների	— —	962,673—03	962,673—03
դ) Ոսկու և արծաթի	— —	2,254—21	2,254—21
7. Բանկի պատկանեալ տոկոսաբեր թղթեր.	1,460,062—94	106,573—80	1,566,636—74
8. Ոսկի և արտասահմանի փոխանակագրեր..	110,074—74	196,844—23	306,918—97
9. Տոկոսաբեր թղթեր պահեստի դրամագլխի...	— —	— —	— —
10. Թղթակիցներ՝			
ա) Նոցա հաշիւը (Loro)........	13,682,418—02	— —	13,682,418—02
բ) Բանկի հաշիւը (Nostro)........	26,137,442—75	— —	26,137,442—75
11. Բաժինների հաշիւը կենտր. վարչ. հետ...	1,468,003—71	— —	1,468,003—71
Կենտրօնական վարչութեան հաշիւը բաժինների հետ........	— —	1,425,753—36	1,425,753—36
12. Գնումն և վաճառ. արժեթղթ. ըստ յանձնար.	93,500 —	— —	93,500 —
13. Պայմանաժամն անցուցած փոխատուութիւն.	34,057 —	14,855 —	48,912 —
14. Բողոքված մուրհակներ........	19,310—50	1,197—82	20,508—32
15. Ընթացիկ ծախսեր........	57,451—38	45,144—13	102,595—51
16. Կահկարասիք և սկզբնական ծախսեր....	3,107—60	6,568—83	9,676—43
17. Յետ ստացուելիք ծախսեր........	9,716—12	5,343—25	15,059—37
18. Անշարժ կալուածք........	— —	50,777—82	50,777—82
Ր. Ա.	49,655,774—66	6,383,799—08	56,039,573—74

ՊԱՐՏՔ	Թիֆլիսում	Բաժիններում	Ընդամենը
1. Հիմնական դրամագլուխ (10,000 բաժնետոմսեր, 200 րուբլ)........	2,000,000 —	— —	2,000,000 —
2. Պահեստի դրամագլուխ........	269,693—80	— —	269,693—80
3. Վճարներ պահեստի դրամագլխի 3-րդ շրջանի բաժնետոմսերի........	745,000 —	— —	745,000 —
4. Դրամագլուխ չիջուց. անշարժ կալուածքի.	— —	2,499—33	2,499—33
5. Դրամական աւանդներ՝			
ա) Պայմանաժամով........	4,565,152—91	1,909,429 —	6,474,581—91
բ) ց'Պահանջ........	298,744—08	124,664 —	423,408—08
գ) Ընթացիկ հաշուով հասարակ........	845,233—13	2,399,757—96	3,244,991—09
դ) » » պայմանաւոր...	— —	60,939—57	60,939—57
6. Թղթակիցներ՝			
ա) Նոցա հաշիւը (Loro)........	13,711,520—85	— —	13,711,520—85
բ) Բանկի հաշիւը (Nostro)........	25,478,281—54	— —	25,478,281—54
7. Բաժինների հաշիւը կենտ. վարչութ. հետ.	— —	1,634,056—24	1,634,056—24
Կենտրօն. վարչութ. հաշիւը բաժին. հետ.	1,374,889—28	— —	1,374,889—28
8. Բանկի բաժնետոմսերի անվճար կտրօնների բաշխը........	4,972—86	— —	4,972—86
9. Չը վճարուած տոկոսներ, աւանդների, ընթացիկ հաշիւների և այլ գործողութեանց........	109,749—83	82,436—02	192,185—85
10. Ստացուած տոկոսներ և յանձնարարականներ........	199,932—57	131,452—59	331,385—16
11. Փոխանցիկ գումարներ........	52,603—81	38,564—37	91,168—18
12. Արդիւնք 1895 թ.	—	—	—
Ր. Ա.	49,655,774—66	6,383,799—08	56,039,573—74

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 22 Ноября 1896 г. Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.